

જાનેવારી 2003

Rs. 10/-

ચાંદોબા

भारतांतील अप्रसिद्ध स्थळे

सिमिलीपाल

जर सुटीमध्ये तुम्हाला जंगलांत फेरफटका मारायचा असेल, हिवाईचा रानगंध अनुभवायचा असेल, पक्षांचे कूजन ऐकायचे असेल तर तुम्ही सरळ उदिरसामधल्या सिमिलीपालचा अभयारण्याचा रस्ता घरा.

सिमिलीपाल हे एका पठारावर आहे आणि समुद्रसपाटीपासून तिथली सरासरी उंची ९०० मीटर आहे. सिमिलीपाल अभयारण्य २७५० चौ.कि.मी. च्या क्षेत्रांत पसरलेले आहे. हे क्षेत्रफळ बिस्तृत असल्यामुळे आणि डोंगरी चढउताराची जमीन असल्यामुळे, पावसाचे प्रमाणही निरनिराळे आहे. साहजिकच वृक्षवेली व झाडेसुद्धा पांथ्या लक्ष वेधून घेईत दिसतात. शुष्क निष्पण्णी वृक्षांपासून ते खटापणी सदाहरित वृक्षांपर्यंत.

हे अण्ण्य कण्ण्य प्राण्यांसाठी राखीव असून वाघांसाठी खास घरिसर राखलेला आहे. सिमिलीपालमध्ये झाडांच्या १०७६ जाती, ऑर्किड्सच्या ८७ जाती, ४२ जातीचे सस्तन प्राणी, २९ प्रकारचे सरपटणारे प्राणी आणि २३१ जातीचे पक्षी इथे सुखेनैव नांदतात. खेरीलू व मिथसानीच्या शिखरांचे अनुपम

निसर्गसौंदर्य, बुधबालंगा, खेरी आणि सालंबी या नद्यांचे चमचमणारे पाणी, ही सिमिलीपालची इतर आकर्षणे आहेतच.

वाघांप्रज्वळत्या रामतीर्थ मधले सुत्तरसंघर्ष व केंद्रही तुम्ही अवश्य पाहण्याला हवे.

तिथे कसे जाता येईल?

वाघीपठारापासून २२ किमी अंतरावर असलेल्या पुनावाताहून किंवा ९५ कि.मी. अंतरावरच्या वाघीपूरहून सिमिलीपालला जाता येते. सिमिलीपालचे अभयारण्य १ नोव्हेंबरपासून १५ जूनपर्यंतच खुले असते.

या अभयारण्यांत जाण्यासाठी आवश्यक त्या प्रवेशपत्रिका पुनावाता किंवा वाघीपूरच्या प्रवेशदारावर मिळतात.

जीवांवर दया

गंगा नदीच्या काठावर रामनगर म्हणून एक गाव आहे. त्या गावात धवन नावाचा एक माणूस राहात होता तो आपल्या उदर निर्वाहासाठी घोड्याची गाडी चालवी. गावात दुसऱ्या कुणाजवळही गाडी नसल्याने कुठेही बाहेर जायचे असल्यास सर्वजण त्याचीच मदत होत असत. त्यामुळे तो अतिशय गर्बित झाला होता. गावातल्या अन्य लोकांप्रमाणे तो प्रापाधि-कन्याची सुद्धा पर्वा करत नसे. कारण दुसरी घोडा-गाडी नसल्याने लोक नाईलाजाने त्यालाच बोलावत.

गावाजवळून नदी बाहेर असल्याने सरकारने लोकांना शेतीत मदत व्हावी म्हणून कालव्याची यंत्रस्था केली. त्यामुळे शेतकऱ्यांना शेतीसाठी पाणी मिळू लागले. त्यांच्या ओसाड जमिनीत देखील काही ना काही घान्ये येऊन त्यांचे उत्पन्न वाढले. बाहेरगांवातून लोक येऊन इकडे राहू लागले. लोकांच्या जीवनात आबादी आबाद झाली. त्यामुळे आणखी चार घोडागाड्या गावात घावायला लागल्या.

बमेंडोर धवनचे उत्पन्न त्यामुळे कमी झाले. लोक दुसऱ्यांच्या गाडीत चढताना पाहून ह्याच्या पोटात दुखू लागले. ते त्याला बोलवितासे झाले व धवनला कित्येक वेळा उपाशी राहायची वेळ आली.

त्याचे मन जंतवस्थे झाले. एक दिवस तो नदीकिनार्यावर असलेल्या शिवमंदिरात गेला. तिथे पुजारी भक्तांना सांगत होते, “सर्वांनी एकमेकांशी सद्भावनेने व्यवहार केले पाहिजेत. जीव-जंतूही दया केली पाहिजे. आपण जे कार्य कराल ते श्रद्धेने करा, तेकीने काम करा. असे केल्याने तुमच्या परिश्रमांना अवश्य यश मिळेल.”

धवनने पुजाऱ्याचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकले. ते आणखी काय मंगलात ते ऐकण्यासाठी तो आणखी जवळ जाऊन ऐकू लागला. पुजारी भक्तांना सांगत होते, “देवळांत देवाचे दर्शन घेतल्यानंतर भक्तांनी गुळाचा एक बट्यानस तुकडा कां होईन, पण मुंथासाठी म्हणून घायला हवा. त्यामुळे पुण्य तर मिळतेच पण त्याबरोबरच

जीवजंतूंचे रक्षणही केले जाते. जेवणापूर्वी थोडेसे अन्न भिंतीवर ठेवले तर ते खाऊन काबळा आपली भूक भागवू शकतो. अशी जीवजंतूक व पशु-पक्ष्यांवर दया केली, तर त्याचे फळ तुम्हाला मिळाल्याशिवाय राहणार नाही. जेव्हा आपण त्यांना अन्न देतो, तेव्हा ते मनोमन आपल्याला दुखा देतात. मनुष्याप्रण्यांनी तर सर्वांशी प्रेमाने व मायेने व्यवहार केले पाहिजेत. सर्वांवर दया केली पाहिजे."

पुजान्याने जे गुळाविषयी व मुंग्याविषयी सांगितले ते धननला अगदी योग्य वाटले. तो लवकर दुकानात गेला व दहा पैशाचा गुळ त्याने खरेदी केला, तो घेऊन शिव मंदिराच्या पायऱ्यांवर त्याने ठेवला.

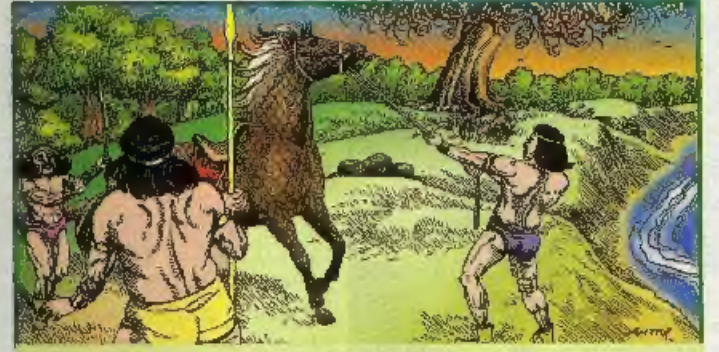
थोड्याच वेळांत त्याला मागून कुणीतरी हाक दिली, "अरे धनन, जरा एक मिनिट थांब".

त्याने मागे वळून पाहिले तर त्याला आश्चर्यच वाटले. बोलावणारी व्यक्ती दुसरी तिसरी कोणी नसून ग्रामाधिकारी शिवशंकर होते. त्यांनी धननला म्हटले, "बरं झालं, तू अगदी योग्य वेळीच भेटलास. माझ्या धाकट्या मुलीला गांवापासून जवळच असलेल्या शिवमूर इथल्या चांगल्या शाळेत घालायचे छत्रले आहे. तू तेज सिला तुझ्या

घोड्याच्या गाडीत घेऊन जायचं आणि परत संध्याकाळी आपायचं. त्यासाठी मी तुला पहिन्याला दोनशे रुपये देईन. तू या गांवात बऱ्याच वर्षांपासून गाडी चालवतोस, म्हणून हे काम मी तुला सोपवतोय. बोल, तुला मंजूर आहे कां?"

ग्रामाधिकाऱ्याचे ते बोलणे तो स्तंभित होऊन ऐकतच राहिला. पण त्याबरोबरच त्याला अतिशय आनंदही झाला. त्याला स्वप्नांतसुद्धा वाटले नव्हते की गुळाचा एक सहान तुकडा इतक्या तबकर असा चमत्कार करेल म्हणून त्याचा गर्व आता बराच कमी झाला होता. तो नम्रतेने म्हणाला, "जरूर साहेब, जरूर नेईन".

त्या दिवसापासून धनन मुंग्या आणि काबळे यांना खायला तर देखू लागलाच, पण त्याच्या घरासमोर मुकेने तडफडणाऱ्या कित्येक कुत्र्यांनाही तो खायला देऊ लागला. गांवकऱ्यांनी धननमध्ये झालेले हे परिवर्तन पाहिले. तसेच त्याचा गर्वही नाहीसा झाल्याचे त्यांनी ओळखले. ते त्याच्याशी आता मित्रत्वाच्या नात्याने वागू लागले. हरी काही शुभ कार्ये असले की त्यांत त्याला भाग घेता यावा म्हणून ते निमंत्रण देऊ लागले.

माया सरोवर

11

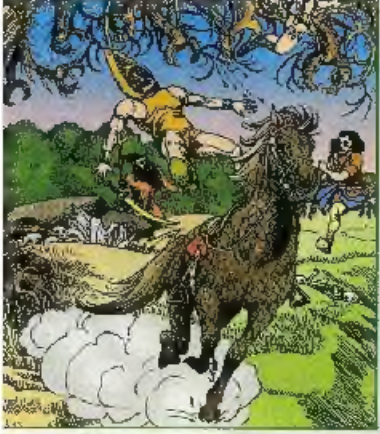
(जयशीलता वाटलं की मायासरोवरपर्यंत पोचायला आपल्याला सर्पनखाची मदत लागेलच. सर्पनखाला भावाचा डावडिकाणा शोधण्याची धाई होती. नरवानराच्या मातकाला पाहून तो जलाशयवर स्वार झाला व त्याचा पाठलाग करू लागला. पळून जाणाऱ्या कृपाणजितला मृत्युवृक्षाच्या फांद्यांनी जखमून देवले होते.) - त्यानंतर

मृत्युवृक्षाच्या डहाळ्यांनी कृपाणजितच्या- शोचली पाश आवळून त्याला जखमून जसे पळवले, त्याचप्रमाणे त्याच्याजवळच्या आणखी एका फांदीने निळखा धावून त्याचा खांब, व दुसऱ्या फांदीने त्याचे हात धड पकडून त्याला बरच उच्चलले. त्याच्या वेढोळ्यांतून सुटण्याची पराकष्टा करीत कृपाणजित ओरडायला लागला, "मला वांचवा, वांचवा!"

ठेंगू लोक त्याचा केविलवाणा आवाज ऐकत

होते, पण कुणीही त्याला सोडवायला पुढे आले नाहीत. मृत्युवृक्षाजवळ फायला प्रत्येकजण धावत होता, पण जताशकला जे जखडलेले होते, त्यांना पळताही येईना.

जयशील आणि मित्रसाधक जरा दूर असलेल्या एका खडकावर उभे होते, ते लगेच खांदी उतरले आणि पळतपळत ते मृत्युवृक्षा-जवळ आले. पण त्यापूर्वी जलाशयवर स्वार होऊन सर्पनख तिथे आला व त्यांना म्हणाला, "या एकाच माणसाला

माझ्या भावाचा पत्ता माहीत आहे. हा मरेल, त्याला वांचवण्याचाच इश्या आहे," असं म्हणून त्याने आपल्या तलवारीने एक फांदी छांटली.

त्यामुळे मृत्युवृक्ष पुढापासून अगदी वरती टोंकाच्या फांदीपर्यंत हलायला लागला. त्यानंतर एक बारीक कण्हण्याचा आवाज ऐकू आला. आंगठ्याखाली जाडीची एक डहाळी सापाप्रमाणे सरसरत खाली आली आणि तिने सर्पनखच्या गळ्याला वेढ घातला. तेव्हा सर्पनख घाबरून ओरडू लागला, "हे माया सर्वेश्वरा, मला वांचव रे, माझ रक्षण कर." जलाशय मेढरला आणि पळत सुटला. जयशील आणि सिद्धसाधक पळतच तिथे पोचले.

सर्पनखाचे दोन्ही पाय सिद्ध-साधकाने पकडले आणि तो त्याला ओढू लागला. सर्पनखाच्या गळ्याभोवती लपेटलेली वृक्षाची डहाळी जयशीलने आपल्या तलवारीने कापली.

पहण्याच्या सर्पनखाला सिद्धसाधकाने पकडून म्हटले, "अरे ओ, पाणपक्ष्या, तुझ्या अगोचरपणामुळे तू आम्हाला सोडून गेला असतास नि मग मायासरोवराचा पत्ता सांगणारा कुणीच शिल्लक राहिला नसता!"

सर्पनखने स्वतःला सोबत आणि कण्हल-कण्हल सांगितले, "मला ठाऊक होतं की माया-सर्वेश्वर माझे निश्चितच रक्षण करेल. आपल्या सेवकांना तो कधीही मरू देणार नाही,"

सिद्धसाधक नागज झाला व त्याला म्हणाला, "मुखं आहेस! आता काय तुझ्या त्या देवाने तुला वाचवले होय?"

"माझा मायासर्वेश्वर जरी इथे आला नाही, तरी तुम्ही दोघे आलात ना! तुमच्यामार्फत त्याने मला वांचवलेय." असं म्हणून त्याने मृत्यू-वृक्षाकडे पाहिले, त्याच्या फांद्यात लटकलेल्या कृपाणजितला पाहून तो पुढे म्हणाला, "हा बहुधा नवी मरणार असं वाटतंय. माझा भाऊ सर्पस्वर कुठे आहे, हे फक्त या माणसातच माहिती आहे. त्याला वांचवलेच पाहिजे." असं म्हणून तो त्या मृत्युवृक्षाकडे धाईने जाऊ लागला.

पण जयशीलने त्याचा खांद्या पकडून त्याला थांबवले. आणि आसपास उभे असलेल्या ठेंगू मंडळींना विचारले, "तुमचा सेनाध्यक्ष कुठे आहे? बायं डोकं फिल्लंय बहुतेक. यासा नदीवर घेऊन जा आणि एकदा पाण्यात बुडवून काढा, आणि मग नदीकाठावर बाळण्यासाठी ठेवून जा."

जेव्हा ठेंगूंनी सर्पनखाला घेऊन तेव्हा तो जोराने ओरडायला लागला, "मी काही वेडा नाही. माझं डोकं ठिकाणावर आहे. मला सगळं ठाऊक

आहे. हे ठेंगू जमातीचे लोक आहेत, तुम्ही जयशील व सिद्धसाधक आहात. या नदीत सुसरीमगरी आहेत."

"अरे ओ पाणकौबड्या, जस गप्प बोल बघू. तुला आता माहीतर भक्ष्य बनवतो बघ." अस म्हणत ठेंगूंनी त्याला नदीकडे ओढत नेले. त्याच-वेळी त्यांत बसून ठेंगूंची राणी तिथे आली.

गळेकोड व त्याचे साथीदार त्याच्यापाठीमागे हात जोडून उभे होते. राणीला बघून जयशील तिला म्हणाला, "ज्या स्वार्थी कृपाणजितने तुमच्या जमातीतल्या लोकांमधे फूट पाडण्याचा प्रयत्न केला, त्याला मृत्युवृक्षाने खाई आहे. आता तुमचे लोक सुखारमधांनात रावू शकतील. आम्हीही आमचे काम पूर्ण करून इथून निघून जाऊं. पण जाण्यापूर्वी या मृत्युवृक्षाला जाळून टाकायला हवं. याने बऱ्याचजणांचे प्राण घेतले आहेत."

"अगदी तसंच करा. तुम्ही आम्हाला मळत केलेत त्याबद्दल आम्ही सर्वजण कृतज्ञ आहोत. नरवानराचा मालक तर मेलाच पण तो नरवानरही अणण्यांत कुठेतरी भरतक असेल. आम्ही सावध राहिलं पाहिजे. कारण केव्हा तो हल्ला करेल ते काही सांगता येणार नाही." एक दीर्घ श्वास घेऊन राणी बोलली.

"जलाशयवर बसून आलेला सर्पनख आम्हाला भेटलाय. त्याच्या भावाला तो नरवानर घेऊन गेला. मायासरोवराचा पत्ता शोधून काढण्यासाठी आम्हाला सर्पनखाच्या मदतीची गरज आहे. त्याच्या भावाला शोधण्यासाठी आम्ही जाणार आहोत. त्या प्रयत्नांत नरवानराला मारावं लागलं

तर त्याला आम्ही मारून टाकूच," जयशीलने राणीला आश्वासन दिलं.

"मी त्याला मारू देणार नाही. त्याला मी पाळीन आणि त्याच्यावर स्नारी करीन. पण आता सगं, विस्तार कुठे आहे? हा वृक्ष जाळून बेचिराख करायचा आहे ना!" असं बोलताना सिद्धसाधक आजूबाजूला पाहू लागला.

पेटलेल्या मशाली घेऊन चार पांच ठेंगू माणसे पुढे आली. सिद्धसाधकाने एक मशाल हातांत घेऊन म्हटले, "माणसांना खाणारा हा वृक्ष आहे. त्याच्यांत मांस आणि चर्बी असेलच. या मशाली आपण त्याच्यावर फेकून देऊं या, मग पाहू काय होतंय ते." सिद्धसाधक हातांतली मशाल त्या वृक्षावर फेकायला निघाला होता. तेव्हापासून कुणीतरी मोठ्याने ओरडलं, "अरे पाण्या, जरा थांब. हा मृत्युवृक्ष तुला जाळून टाकण्याची इच्छा आहे की? पण ते अशक्य आहे."

जयशील न सिद्धसाधकाने मागे नवून पाहिले. तिथे इतर ठेगू लोकपेक्षा जरा उंच असलेला एकजण उभा होता.

त्याच्या गळ्यांत मण्यांची माला होती नि खांद्यावर कुन्हाड होती. त्याचे केस विरकटलेले होते. तो उड्या मारतच जयशील व सिद्धसाधक उभे होते तिथे आला.

सिद्धसाधकाने आपल्या शूळाने त्याला स्पर्श करून म्हटले, "कोण रे तू? माझ्यासारख्या महाकालीमातेच्या भक्ताला पापी म्हणण्याचं तुला घाडस झालंच कसं?"

तो ठेगू विरयणें म्हणाला, "मी या किर्जिष मृत्युवृक्षाचा पुजारी आहे. जेव्हा तुम्ही पवित्या नेहमी वृक्षावर नववारीने भाव बातलेस, तेव्हा वृक्षाने धीम्या स्वरांत कणहण्याचा आवाज काढला होता. तुम्हाला तो आवाज ऐकायला आला होता ना?"

जानेवारी २००३

जयशीलने विचारलं, "वृक्षाच्या पाठीमागे वपून बसून तूच तो आवाज काढला होतास की नाही? खरं काय ते सांग!" असं म्हणून त्याने त्याचा गळाच पकडला.

तो पुजारी न गांगरता बोलू लागला, "हो, मीच तो आवाज काढला होतो. पण असं करणंवाच आदेश मला वृक्षावर असलेल्या मृत्युदेवीने दिला होता. मी तिचा पुजारी आहे, तिचा सेवक आहे."

जयशीलने सिद्धसाधकाकडे बघितलं. आता या पुजऱ्याला काय सांगावे अशा विचारांत दोघेही होते.

सिद्धसाधकाने पुजऱ्याच्या खांद्यावरची कुन्हाड खेचली आणि तो म्हणाला, "अरे ए धूर्त पुजारी बाबा, आजपासून मृत्युवृक्ष असणार नाही. आपही तो जावून टाकणार आहोत. आतां तुम्ही पुजऱ्याची नोकरीदेखील गेली असं समज. आता या कुन्हाडीने अरण्यांतली लांकडे तोड आणि आपला चरितार्थ चालव. निरपराध लोकांचे प्राण हरण करणारा हा वृक्ष जळून भस्मीभूत होईल."

एवढं बोलून सिद्धसाधक आपल्या हातांतली पेटती मसाल त्या वृक्षावर फेंकणार तोंच त्या पुजऱ्याने चटकन त्याचा हात पकडला.

"अरे दुष्टा, महाकालीच्या या शिष्याला शिवण्याचं तू राहस करतो आहेस? सोड माझा हात!" असं म्हणत त्याने आपला हात झटकता.

तो पुजारी खबेला दौळून म्हणाला, "माझ्यावर विश्वास ठेवा. हा मृत्युवृक्ष कुठ व बगानाज यानाच खाऊन टाकतो. धर्मत्यांचे तो कांढीही अनहित करीत नाही."

तेव्हां जयशीलने पुजऱ्याला पकडले आणि

16

चांदोबा

कडेन आवाजांत दाडायले, "तर मग तू काय पापी नाहीस का? तू कधी कोणतं पाप केवं नाहीस का? लोकांना फसवलं नाहीस का?"

"मानवत तुमच्या मनांत शंका आहे का?"

पुजऱ्याने विचारले. पुजारी असं बोलल्यानंतर जयशीलने त्याला उजवून वर धरले आणि त्या मृत्युवृक्षावर तो पुजऱ्याला फेंकणार तेवढ्यांत पुजारी ओरडला, "महाराज, मला सोडून द्या. मला मृत्युच्या तोंडी देऊ नका. माझ्यावर दया करा."

जयशीलने हंसतहंसत त्याला जमिनीवर उभे केले आणि तो सिद्धसाधकाला म्हणाला, "आता आपण इथे बेल घालवता कामा नये. मृत्युवृक्षाला जाग लावून द्या."

सिद्धसाधकाने पेटल्या मशाली वृक्षावर फेंकण्या, झालं, बघलाबघला तो वृक्ष जळून त्याची राखरांगोळी झाली.

जयशीलने जळत असलेल्या कृपाणजितचे शव दाखवून म्हंटले, "हा अमरावती नगराच्या राजाच्या पागेचा सरदार होता. एका घरी जेव्हा जुगार खेळला जात होता, त्यावेळी आमची दोघांची तिथे भेट झाली होती. बोलता बोलता आमच्या दोघांत भांडण सुरू झाले. त्या भांडण्यामुळेच मला अरण्यांत वनवास प्रत्करावा लागला. बुद्ध व्यक्तीना कधीही चांगले मरण येत नाही. त्या दृष्टगृहांत देवशर्मा माझा एक मित्र राहाव होता. तो फुटे गेला ते नंतर कळलेच नाही. कुठे तरी विचाराला मिळत असेल."

"आपल्याला मायासरोवराला जायचे आहे, हिरण्यपुराच्या राजाच्या मुलांची सुटका करावची आहे, यांत बराच वेळ लागेल या सान्या

चांदोबा

मातापातीमर्षे कराचिन्त कुठेली तुझ्या मित्राची भेट होईलही!" सिद्धसाधकाने समजावले.

"तुमं म्हणणं बरोबर आहे, साधक. मलाही वाटतंय की तो नक्की भेटेल. सर्पनख कुठे आहे?" जयशीलने अजूनचजुला नजर बळवीत विचारले.

जलाशयच्या पाठीवर बसून सर्पनख दूरच्या पर्वतराजीकडे बघत विचार करीत होता. दुसऱ्या जलाशयकडे बोट दाखवत जयशीलने साधकास सांगितले, "या जलाशयाला आपण इथे उभीचच कशावा सोडून बायबा? आपणा बोघांपैकी कुणीही याचा उपयोग करू शकेल."

"जयशील, तों जलाशय तुझाच आहे, मी तुझ्या पाठीमागे पायीपायी चालत येईन. तो भयंकर नरबानर जर आपल्याला दिसला तर मी त्याच्यावर स्वार होईन." साधकाने उत्तर दिले.

जयशील त्यावर म्हणाला, "तसं करायला तू कंठणार नाहीस हे मला माहीत आहे. ठीक

17

जानेवारी २००३

आहे, तुला बाहेल तसंच तू कर. आता आपण झूट निघायचं कां?" नंतर त्याने ठेंगू लोकांच्या गणीकडे बळून म्हळ्ये, "तुमचा जबरदस्त शत्रू कृपाप्रजित आता जिबंत नाही. तेव्हा तुम्हा मडळींनी आता भिण्याचें अजिबात कारण नाही. तुम्ही सुखाने व शांततापूर्ण जीवन आता जगू शकात. बरं आहे, आता आम्ही निघतो."

जयशील जलाश्वर स्वार झाला आणि त्याचा पाठीमागून सिद्धसाधक पायीं चालू लागला, सर्व ठेंगू लोकांनी जयजयकार केला. त्यांचा जयघोष ऐकल्यावर सर्पनख मांगें बळला आणि तिथून जाणाऱ्या जयशील व साधकाला त्याने पाहिले. तो त्यांना ओरडून सांगायला लागला, "भांबा, भांबा, माझ्या भावाला अजून शोधून काढायचं आहे. मी पण तुमच्याबरोबर येतो." आपल्या घोड्याला पिटाळत सर्पनख त्यांच्याजवळ आला.

जयशीलने त्याला निरखून पाहिले व म्हटले, "मला वाटतं, नदीत स्नान केल्यानंतर तू बरा झालेला विसर्तो आहेस. आता आपला रस्ता सुधार. जिथे तुला जायचं असेल तिकडे जा.

आम्हाला मामासरोवराचा पत्ता शोधून काढवयाचा आहे. तिथे पोचल्यानंतर त्याच्या मालकाच्या शरीराचे तुकडेतुकडे करून जनावरांच्यासमोर टाकण्याचे आहेत।"

हे ऐकून सर्पनखचा चेहरा काळवंडला, पण त्यावर तो कांही बोलला नाही. नंतर तिथेही घटकाभरांतच अरण्यांत शिरले. प्रथम जयशील आणि सिद्धसाधक ज्या धवधव्याजवळ पडताना वाचले होते त्या भागांत पोचले.

त्यावेळचा अनुभव सर्पनखला जयशील सांगायला सुरवात करणार तितक्यांत सर्पनखने आपला हात वंचाकून दूरकच्या डोंगरातल्या गुहेकडे नोट दाखवले व म्हटले, "त्या गुहेबाहेर जो वांकून पाहलो आहे तो नरवानर तर नाही ना?"

"हो, हो, तो नरवानरच आहे." जयशीलने त्याचा संशय दूर केला. दुसऱ्याच क्षणीं मोठवाने आरोळी ठोकत नरवानर गुहेच्या बाहेर आला, मकरकेतुचे वाहन असलेला जलाश्वरदेखील गुहेतून बाहेर आला आणि त्याने नरवानराला आपल्या सोंडेने विस्त्रब्ध घेतला. (अपूर्ण)

राजा विक्रम व
वेताळाच्या
नव्या कथा

वारस

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हा मांडाजवळ गेला. त्याने शाळावस्त्र शव घाली उतरवले, खांबावर घेतले आणि दो स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला, तेव्हा शयांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, "राजन्, तुम्ही जिद्द व सहनशक्ती असामान्य आहे यांत शंकाच नाही. परंतु यांत योग्य-अयोग्य काय, त्याचा निर्णय करण्याची शक्ती तुझ्यामध्ये कितपत आहे, ते सांगता येणार नाही. कारण सत्ता व धन हे सस्त प्रमार्गात जवळ असणारी व्यक्तींच सुखसमाधानाने नांदू शकते, आणि शांतचित्ताने विचार करू शकते, कारण तिच्यात सहनशक्ती असते. पण ललाचीरा व धनवंत आहंकारी असतात आणि आपले नैतिक संतुलन घालवून

जानेवारी २००३

बसतात. तू राजा आहेस, मनांत येईल ते करू शकतोस. न्यायाला अन्यायदेखील ठरवू शकतोस. म्हणून माझ्या मनांत शंका येते, की इतक्या असीम संपत्तीचा स्वामी असूनही तू मध्यरात्री असा कां भटकतो आहेस? काही वेळा अनुचित निर्णय करू घेतले जातात त्याचं ज्वलंत उदाहरण म्हणजे वज्रनाथ. त्याची गोंष्ट ऐकताना तुझा थकवाही दूर होईल." आणि वेतळाने आपली गोंष्ट सुरू केली.

"वज्रनाथ विक्रमपूरला राहात होता. तो धनाढ्य होता पण अतिशय बघाळू होता. कुणीही त्याच्याकडे मदत मागितली की तो जणही आडेवेढे न घेता त्याला मदत करीत असे. थोडक्यांत तो उदार होता.

परंतु धनवंत असूनही तो उदरस होता, कारण त्याला मूलबाल नव्हते. त्यांच्यापश्चात या

संपत्तीचे रक्षण करून तिचा सदुपयोग कोण करू शकेल ही काळजी सतत त्याला व त्याच्या पत्नीला पोखस्त होती.

जेव्हा त्यांच्या नातलगंना समजलं की त्यांना आता मूल होणार नाही, तेव्हा त्या संपत्तीच्या लोभाने ते ह्या दोघांची बारीकस्फुटी करायला लागले. ते पाहून वज्रनाथला जास्तच वाईट वाटले.

एक दिवस वज्रनाथचा एक दूतचा नातेवाईक नागेंद्रवर्मा त्याला भेटायला आला. खेवण झाल्यानंतर तो वज्रनाथला म्हणाला, "माझा मुलगा चंद्रशेखर अतिशय बुद्धिमान आहे. गांवच्या शाळेत त्याचे शिक्षण पूर्ण झाले आहे. आता वाणिज्यशास्त्राचा पुढचा अभ्यास करायचा तर त्याला मणिद्वीपला पाठवायला हवं. तेथेही यात्री आर्थिक कुबट नाही. आपण जा कुशा केलीत तरच हे जमण्यासारखे आहे."

"सस्वतीची कृपा असली तर हे जरूरी जमेल. आता पैशाबद्दल म्हणतील तर मी त्याची व्यवस्था करीन. त्याचा सारा शिक्षणखर्च मी देईन. तू त्याला मणिद्वीपला पाठवायची तयारी सुरू कर." असं म्हणून वज्रनाथने त्यासाठी आवश्यक तेव्ही रक्कम नागेंद्राला दिली.

ही बातमी वज्रनाथच्या इतर नातेवाईकांना कळली. वज्रनाथ चंद्रशेखरच्या बुद्धिमत्तेवर भाळला आणि त्याने सारा शिक्षणखर्चाचा भार उचलला. म्हणून त्या सर्वांना वाटलं की आता चंद्रशेखरचे वज्रनाथचा वारस होणार!

एकदा वज्रनाथ घालीबरोबर मंदिरात जात होता, तेव्हा एका तरुणाने दीनबाण्या स्वराने

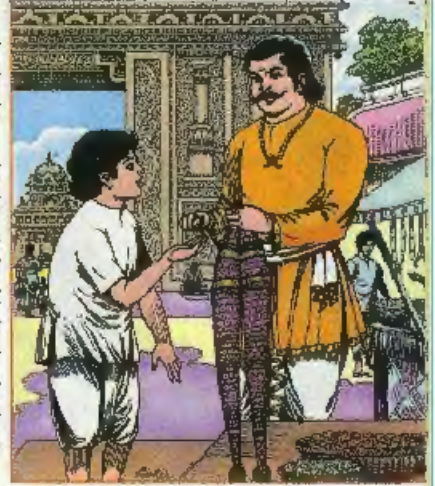
म्हटले, "महोदय, मी मुकने तडफडतो आहे, मला मदत करा हो!" वज्रनाथने त्याला कांही लपये दिले. त्या मुलाचे डोळे आनंदाने चमकावला लागले.

आठवडाभरानंतर वज्रनाथ पुन्हा त्या मंदिरात गेला तेव्हा तो तरुण मुलगा त्याला दिसला, तो भीक मागत नव्हता, बारा फुलें भिफत होता. वज्रनाथला पाहून त्याने आदराने हात जोडले व तो म्हणाला, "महोदय, आपल्यासारख्या उदार मंडळीच्यासमोर हात पसरून मी आपले भोट भरत होतो. पण त्या दिवशी तुम्ही मला बरेच धमये दिलेत. त्या रकमेतून मी फुलें खरेदी केली आणि भक्तगणांना विकली. आता या धनाने मला पुरेसे पैसे मिळतात. आपण दिलेली रकम मी पुढे केव्हातरी जरूर परत देईन."

त्याचे उद्गार ऐकून वज्रनाथला आनंद झाला. वज्रनाथ जेव्हा त्या मंदिरात जाई, तेव्हा त्या मुलाकडून फुलांच्या माळा खरेदी करीत असे, असे कांही दिवस गेले.

त्या दिवशी मध्यरात्र झाली, तरी वज्रनाथ जागाच होता. त्याच्या पत्नीने जेव्हा त्याच्या चितेचे कारण विचारले व ती म्हणाली, "देवाने आपल्याला फक्त मूलबाळ दिले नाही. तेव्हा मला वाटलं की आपल्या मात्यांतलेच एखादे बांगले मूल आपण इतक घेऊ या. म्हणजे मोठा झाल्या-नंतर तो आपल्या व्यापारांतही मदत करील. माझा विचार ठीक आहे ना?"

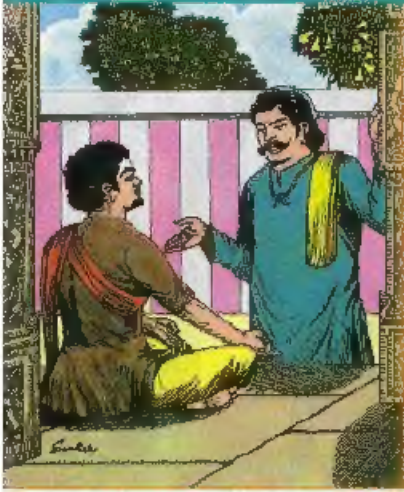
"हो तर! माझ्या मनांतही तोच विचार आहे. ज्यांना दैवाचा धाक वाटतो, तेच धनाचा चांगला उपयोग करू शकतात, अशी माझी श्रद्धा

आहे. म्हणून ज्याला दैवाबद्दल वचक असतो व धर्मबद्दल जाण असते, अशाच व्यक्तीच्या शोधांत मी आहे." वज्रनाथने सांगितलं.

"तुम्ही हा निर्णय परमेश्वरवर सोपवा आणि आता निश्चित मनाने झोपा," एक प्रदीर्घ श्वास घेऊन त्याच्या पत्नीने त्याला दिलासा दिला.

बुसत्या दिवशी संध्याकाळी वज्रनाथ नेहमीप्रमाणे मंदिरात गेला. तिथे एका युवकाकडे त्याचे लक्ष वेधले गेले. मंदिराच्या एका कोपऱ्यात तो तरुण पक्षासन घालून बसला होता व ध्यानमग्न होता. ओळीने चारपांच बिचस त्याच जागी तो बसलेला वज्रनाथला दिसला. त्याने बोळे उघडल्यानंतर वज्रनाथने त्याला विचारलं, "मुला, तुझं नांव काय? कोण आहेस तू? आणि काय करतोस?"

त्या तरुणाची सारी माहिती सांगितली. तिसाही फार जांभवं वाटला. त्या तरुणावर लवकर ठेवून त्याच्याबद्दल जास्त माहिती शोधून काढायची असे या पतीपतींनी ठरवले.

त्या दिवसापासून वज्रनाथचे तोंड तिन्ही वेळां त्या तरुणासाठी जेवण नेऊं लागले. त्याच्या हालचालीवर लक्ष ठेवण्यासाठी त्याने आणखी काही माणसे नेमली. काही दिवसांनंतर त्या माणसांनी वज्रनाथला सांगितले, "महाशय, त्या तरुणाच्या डोळ्यांतून सारखे अश्रू बाहेत असतात." वज्रनाथला चैन पडेना. संध्याकाळी तो मंदिरात गेला आणि त्याने त्या युवकाला विचारले, "मला कळतंय की तू राम्य पहातोस आणि तुझ्या डोळ्यांचे पाणी छळत नाही. तुला कुसती अवचण आहे की त्यामुळे तुला सारखे रूंद येते? तुझे दुःख, चिंता जर दू, मला सांगितलीस तर मी कांहीतरी उपाय त्यावर शोधण्याचा प्रयत्न करीन."

सत्यवानाने वज्रनाथाच्या पायावर जोटांगण बातले आणि खतखत तो म्हणाला, "आपण मला अगोदर क्षमा करा."

"मी तुला क्षमा करूं? तू मला सांग की खरी गोष्ट काय आहे?" वज्रनाथने त्याला उठवत विचारले.

"आपण समजता त्याप्रमाणे मी कांही देवाचा भक्तितो नाही. मी एक 'बोर' जाहें. आपल्या बरीं एका रात्री मी चोरी करण्यासाठी शिरलो होतो. त्यावेळेला आपल्या पत्नीसोबत आपण एखाद्या धांदिक, धंदालू तरुणाला दंतक ध्याचे असा विचार करीत होतात ते ऐकून मला

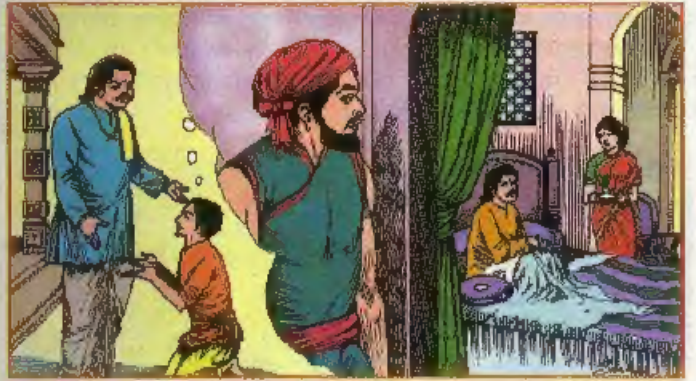
मोह झाला. आपल्या संपत्तीचा वारस व्हायला ही एक सुवर्ण संधीच मला मिळाली होती. मुळाव्याने मी तुमच्या नाक्यानाहें पडलो. दुसऱ्या दिवशी आपण मंदिरांत देवदर्शनाला येणार हे मला ठाऊक होतं. मी भक्ताचा वैभू चेतला आणि मी परमेश्वराचे ध्यान करतो आहे अशी बतावणी केली. आपण मला बघितलंत. आणि नंतर जे मला हवं होतं, तसंच घडत गेलं. परंतु, हळूहळू तिथीं बसून माझी देवावरची श्रद्धा वाढत गेली. जेव्हा जेव्हा मला माझ्या जुन्या पापांची, दुष्ट कर्मांची, व केलेल्या चोऱ्यांची आठवण येई, तेव्हा तेव्हा मला माझीच धृष्टता येऊ लागते, आणि माझ्या डोळ्यांतून अश्रू सरी बाह्यवा लागत."

त्यारचा खुलासा ऐकून क्षणभर वज्रनाथ रत्नंगित झाला. सत्यवान पुढे सांगायला लागला, "आपण तर धर्मात्मा आहात. मी पापी आहे. आपल्याला फसवण्यासाठी मी ही चाल केली.

आपण जी शिक्षा मला बाल, ती मी भोगायला तयार आहे. शिक्षेची मुदत संपली की हे शहर सोडून मी निघून जाईन."

वज्रनाथने विचार केला आणि स्वतःच्या मनाशीच एक निर्णय त्याने ठरवला. तो म्हणाला, "सत्यवान, हे शहर सोडून जायची तुला कांही आवश्यकता राहणार नाही. तूच माझा वारस होणार आहेस." आणि त्याने सत्यवानाला उठवून आपल्या घरी नेले.

ही गोष्ट सांगून वेताळ राजाता म्हणाला, "राजवर, स्वतःला चोर, पापी समजणाऱ्या सत्यवानाला वज्रनाथने आपला वारस म्हणून जाहीर केले. मला तर वाटतं की, अफाट संपत्तीचा मालक असल्यामुळे त्याचे मानसिक संतुलन बिघडले होतं. योग्य-अयोग्य काय याचा निर्णय करण्याची विचारशक्ती त्याच्याजवळ उरली नव्हती. त्याने घेतलेला हा निर्णयच समजतोय की

तो श्रीमंत आहे, परंतु युद्धिहीन श्रीमंत। आता चंद्रशेखर हा हुशार विचारणी आहे, उच्च शिक्षण घ्यायची त्याला तीव्र इच्छा आहे. शिक्षण घेतल्यावर तो वाणिज्यशास्त्रांत पारंगत झाला असता आणि वज्रनाथाला त्याने व्यापारांत मदत केली असती.

फुल्ले विक्रम चरितार्थ चावबू शकपारा तो मुलगासुद्धां समर्थ होता, आत्मनिर्भर होता. त्याची कमाई बेताची असली तरी तो आपल्या पायावर उभा राहण्याची इच्छा धरून होता. या दोन तरुणांना सोडून एका खोटादण्ड्या चोराला आपला वारस नेमणे हे कांही वरोवर आहे कां? यांत वज्रनाथचा मूर्खपणाच दिसून येतो कीं नही? माझ्या या शर्काचें उत्तर तुला माहीत असेल आणि तरीही तू गप्प बसलास तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकलें होतील."

बेताळाची शंका दूर करण्यासाठी राजा विक्रमार्कने उत्तर दिले, "वज्रनाथने आपला वारस निवडण्याच्या विषयांत चूक केली नाही किंवा उतावलेपणाही केला नाही. त्याने योग्य निर्णय घेतला. ती स्वतः उदार होता, इतरांना मदत करण्याची त्याची वृत्ती होती, म्हणून त्याने

चंद्रशेखरला उच्च शिक्षणासाठी पैशाची मदत केली. तो आपला वारस होईल या अपेक्षेने मदत दिली नव्हती. दुसरा होतय भिकारी, तो बनला व्यापारी। त्याला पैशाची किंमत समजली होती व पैसे करे मिळवावेत याचीही कल्पना होती. परंतु वज्रनाथची संपत्ती जर त्याला लाभली, तर त्याच्या वृत्तीत बदल होऊ शकलाही असता. आता सत्यवानाने वज्रनाथला फलवायचें ठरवले होतं खरं, पण परमेश्वराचें निरंतर ध्यान आणि वज्रनाथाचा चांगला स्वभाव यामुळे त्याची वृत्ती बदलली. त्याला परचाताप झाला. म्हणून त्याने सत्य परिस्थिती सांगून शिक्षा देण्याची विनंती केली. आपल्या भापांचे त्याने परिमार्जन केले. चाव्या कोळ्याचा वाल्मिकी झाला होता तसा सत्यवानही आता खरान्व देवभक्त झाला होता वज्रनाथाला विश्वास वाटला कीं तो आपली संपत्ती न्याय्य मागिने खर्च करील व धर्माचरण करील. म्हणूनच त्याने सत्यवानाला आपला वारस निवडला. त्यांत त्याचा मूर्खपणा दिसत नाही."

राजाचे मौन-भंग करण्यात बेताळ यशस्वी झाला, व शरासहित अदृश्य होऊन तो पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

लपंडाव

चांदण्या रात्री वातावरण प्रसन्न असले तरी मुलें अस्वस्थ अस्तात. तेव्हां काय करायचे? आपले सर्वंगडी गोळा करायचे आणि सर्वांनी मिळून लपंडाव खेळायचा। हा खेळ म्हणजे पकडापकडीचाच एक प्रकार आहे. आणि तमिळनाडूमध्ये गांवोगांवी हा खेळ मुले खेळतात. भोकळ्या अंगणाला किंवा पटांगणाला मुलें दोन संघात विभागणी करतात. एक संघ प्रंधारात तपतो नि दुसरा चंद्रप्रकारांता जेव्हा एका संघातले गडी आपल्या क्षेत्राच्या हद्दीवरहेर येतात तेव्हांच त्यांना पकडता येते. प्रत्येक संघ आपला एकूण खेळाडू विरुद्ध पक्षाच्या खेळाडूंना पकडण्यासाठी धाडतो. मात्र जर पकडायला जाणारा खेळाडू विरुद्ध पक्षाच्या खेळाडूंचा धरून घेऊन येतो तर त्याच्या संघाचे गुण कमी होतत. पुढच्या पौर्णिमेला खेळून वधवार को?

न खाण्याचे बदाम

जेव्हा तुम्ही पैसे देताना नाणी किंवा नोटा काढाल तेव्हा हे लक्षांत ठेवा, गुजरातमधे, सतराव्या शतकांत कडू बदामांचा पेशासारखा उपयोग केला जात होता. एका पेशाऐकजी साठ बदाम घेऊन गेले होते.

मेघांचा लाडका ऋषी

तो गोंडस मुलगा अरण्यांत फिरत होता. त्याचे आध्यात्मिक ज्ञान बरेच होते, परंतु संसाराविषयी मात्र तो अगदी अनभिज्ञ होता. त्याच्या कपाळावर मध्यभागी शिंगारसारखी दिसणारी एक बारीकशी गांठ होती, त्यामुळे त्याचे नांव ऋष्यशृंग पडले. त्याची माता एक अप्सरा होती, पण ती शापदग्ध असल्यामुळे हरिणीच्या रुपांत राहात होती, त्यावेळी तिने या मुलाचा जन्म दिला.

ऋष्यशृंगाला निसर्गाची ओढ होती, निसर्गदेवताही त्याच्यावर प्रसन्न होती. तो अरण्यांत जेव्हा फिरत राही, तेव्हा फुलें जास्त सतेज दिसत आणि इंद्रधनुष्याचे रंगही जास्त

मोहक वाटत. पण त्याहीपेक्षा आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे त्याने आकाशाकडे नुसतं बघितलं की पावसाची रिमझिम सुरू होई.

एकदा लौमपद राजाच्या आंगदेशांत मोठा दुष्काल पडला. काय उपाय करावा हे काही कुणालाच सुचेल. जे ऋषीमुनी अरण्यांतून हिंडत त्यांना ऋष्यशृंगाची ती अद्भुत शक्ती माहीत होती. त्याने नुसतं बघी बघितलं असतं की पाऊस पडला असता, या तरुण ऋषीला राजधानीला येण्याची विनंती करावी असे त्यांनी राजाला सुचवले.

काही मानकन्यांना बरोबर घेऊन राजाचे मंत्री

अरण्याकडे निघाले, त्यांना राजातर्फे या तरुण पुनीला राजमंडळांत येण्याचे निमंत्रण दिले. परंतु ऋष्यशृंगाने ते आमंत्रण स्विकारले नाही. ते खुंद अरण्य, त्यांतले पशुपक्षी त्याला लोभावत होते. एका दिवसासाठी तेथील ते अरण्य सोडून जाण्यास तो राजी नव्हता. राजाचे दूत नकार घेऊनच परतले.

"तो तरुण मुनी कधी त्या ऊावाडे पडलेलाच नाही. जगांतली इतर अनेक आकर्षणे कोणती असनात हे वेडील त्याला ठाऊक नाही परंतु अगोख्या गोष्टींमिळ माहिती करून घेण्याची उत्सुकता मात्र त्याच्यांत आहे. गाणारे पक्षी किंवा नचणारे मोर पाहण्यासाठी तो अरण्यांत अनेक कोसांचं अंतर पार करतो. आपण त्याचे

हे औत्सुक्य चाळवले पाहिजे, त्याने जी वस्तू पाहिती नसेल ती पाहण्यासाठी तो इथवर येईल." एका ज्येष्ठ सरदाराने मत दिले.

राजाने सुंदर तरुणींचा, नर्तिकांचा व गायिकांचा समूह जमवला. त्यांच्याचा ऋष्यशृंगाला बोलवून आणण्याची अवघड कामगिरी सोंपवली.

त्या साऱ्याजणीं अरण्यांत नेल्या आणि ऋष्यशृंगासमोर गायन व नृत्य करू लागल्या. त्यांना पाहून तो चकित झालाच, पण त्यांचे गायन व नृत्य त्याला आवडले.

त्या वेळेपर्यंत त्याने कोणतीही स्त्री बघितलेली नव्हती. भारल्यासारखा झेऊन तो त्या नृत्यांगना व गायिकांच्या पाठोपाठ जाऊ लागला. तो राजवाड्यांत केव्हा येऊन पोचला हे त्यालाच

‘सत्यं ज्ञानाचा इतर आप
सारे विश्व म्हणजे एकतेत विविधता, व विविधतेत एकता
यांचे खेळ आहे.’

- स्वामी विवेकानंद

कळले नाही किती वेळ झाला आहे व कोणता
प्रश्न आहे ते सूर्याची दिशा बघून ठावण्यासाठी
त्याने आभालाकडे पाहिले. लगेच आकाशात
मेघांची दाटी झाली आणि पावसाच्या धारा सुरू
झाल्या.

या तरुण ऋषीचे स्वागत करण्यासाठी स्वतः
राजा व राणी महाद्वारापाशी आले. त्यांनी त्याचे
पाय धुतले, त्याला फुलंदांचा हार घातला आणि
त्याला आदराने राजवाड्यात ती दोघे घेऊन
आली.

कौमल्यहृदयी आणि विनम्र वृत्तीच्या
ऋष्यशृंगाला त्याचे मन मोडवेल्या सुखातील तो

राजाचा रुग्णमानीय अतिथी म्हणून राजवाड्यात
राहिला. लौकिक राजकन्या शांताशी त्याचा
विवाह करण्याचा येत राखा व राणीने योजला
शाता ही अयोध्येच्या राजा दशरथाची कन्या
अम्बिकाच्या लोमपद राजाने तिचा प्रतिपाळ केला
होता.

दोन्ही राजे जिवलग मित्र होते. पुढे राजा
दशरथाचा ऋष्यशृंगमशी परिचय झाला. नंतर
ऋष्यशृंगच्या मार्गदर्शनाखाली दशरथराजाने
पुत्रकामेष्टी यज्ञ केला. त्याचा प्रसाद म्हणून
त्याला राम, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न असे चार
पुत्र झाले.

- विदुसार

अतिशर्माची स्तुती

विशालसेन विदेह देशाचा राजा होता.
त्याला लोकांकडून आपली स्तुती ऐकायला फार
आवडत असे. जे कुणी त्याची स्तुती करत
त्याला तो किमती वस्तू भेट देत असे, त्यामुळे
अनेक लोक त्याची स्तुती करायला येत असत.

राजाचा मुत्तानंद नांवाचा एक अनुभवी मंत्री
होता. त्याला राजाची ही पद्धत बिलकुल
आवडली नाही. तो एक दिवस राजाला म्हणाला,
'महाराज, राजाला स्तुती इवी असेल तर तिला
तोटा आहे का? पण स्तुती ऐकवी की सर्व येतो
गर्व आला तर विवेकबुद्धी नाहीशी होते. विवेक
नाहीसा झाला तर राज्यशासनंत दोष निर्माण
होऊ लागतात व लोकाना अनेक समस्यांना तोंड
दावे लागते. ज्या राजाची आपली प्रजा सुखात
व आरामात राहवी अशी इच्छा असेल त्यांनी
स्तुतीपासून दूर राहिले पाहिजे, जो राजाचे दोष

समोर त्याला बक्षीस देऊन, भेट देऊन प्रोत्साहित
केले पाहिजे.' मंत्र्याने असा राजाला हितबोध
केला.

राजाला मुत्तानंद मंत्र्याविषयी आवड होता.
त्यामुळे लगेच त्याने प्रशस्त करण्याच्या भेट
देण्याचे धातकले व त्यानंतर पुढे जे कुणी राजाचे
दोष शांघून काढत असत, त्यांना भेटी घायला
सुरवात केली. राजाने तसे जाहीरही केले. पण
गरीही लोक राजाची प्रशंसा करीत राहिले,
कोणीही राजाला त्याचे दोष सांगितले नाहीत.
तेव्हा राजा मंत्र्याला म्हणाला, 'आता लोकांची
ही प्रशंसा थांबवण्यासाठी तुम्हीच काहीतरी
उपाय सांगायला हवा.'

मुत्तानंद म्हणाला, 'कुणीही कुणाची जमीन व
स्तुती करत नाहीत. आपले प्रशंसक आपली
स्तुती करणाऱ्यासाठी करताना ते आपी आपण

जाणून घ्यायला हवं

विशालसेनने दुसऱ्याच दिवशी आपल्या एका अनुयायाला बोलावले तो सदैव राजाची स्तुती करायलाच आपला वेळ घालत असे राजा त्याला म्हणाला, 'माझ्याने दोष सर्गितलेस तर तुला बक्षीस मिळेल पण तू अद्यापी माझा एकही दोष दाखवून दिलेला नाहीस उलट स्तुतीच करत आहेस, याच कारण काय?'

त्यावर अनुयायी हात जोडून म्हणाला, 'महाराज, समर्थांय लोकांचे दोष सज्जतेने विमून येतात, त्यांना ते दाखवून दिले नाहीत तर त्यांना त्रास होईल म्हणून समर्थांय लोकांचे दोष मी नेहमी सांगत असलो मोठ्या लोकांचे दोष माझ्यासारक्या सामान्याला दिसत नाही. माझी खात्री आहे की मोठे लोक आपले दोष स्वतःच समजू शकतात व ते सुधारतातही.

जानेवारी २००३

आपण तर फार मोठे आहात मी एक साधारण माणूस आहे. हाच एक दोष आता प्रशंसविषयी बोलू या. जे सत्य आहे, वास्तविक आहे तेच मी सांगितले आहे, नेच्छा ती प्रशंसा कशी बरं होऊ शकेल?'

ते ऐकून अत्यानंदाने विशालसेनाच्या अगावर मूठभर मांस चढले, 'मी तुझ्यावर नेहम करू आहे प्रशंसकांला भेट न देण्याचा निवास नसता तर मी तुला मोन्याच्या मोहरा दिल्या असल्या पण तुझी कुठलीही इच्छा असल्यास मांग मी ती पुरी करेन. कारण नियमानुसार इच्छा पुरी करता येते.'

त्यावर तो म्हणाला, 'महाराज, आपल्या दरबारात काम दिलेत, तर माझा भार खूप कमी होईल मी आपला सदैव ऋणी राहीन. मझ्यावर एवढी कृपा करावी

विशालसेनने अनुयायाच्या भक्षाला नोकरी दिली, त्याचप्रमाणे आपणही काही अनुयायांनी त्याची प्रशंसा करून आपली कामे उरकून घेतली. यंत्राने राजाला शावत्र केले त्यावर राजा म्हणाला 'माझे सर्व अनुयायी सागत होते की जे सत्य आहे, जे वास्तविक आहे तेच ते सांगतात त्याच म्हणण आहे की माझ्याकडून ते कसलाही फायदा होण्यासाठी तस म्हणत नाहीत.'

त्यावर मुक्तानंद म्हणाला, 'महाराज आपण जर चोकाना तुम्ही स्तुती का करता असे विचारले तर काही लोकांना खरे कारण मांगायला भीती वाटते, तर काहींना सकोच वाटतो त्यामुळे त्यांनाच कारण न विचारता,

दुसऱ्यांना विचारले तर बरे होईल, असे मला वाटते.'

विशालसेन राजाला मुक्तानंदाचा मनांतल्या मनस्त खूप शांत आला राजाचा वाटले की हा प्रत्येक वेळी माझ्या आज्ञांच्या मानाने विघ्न आणताय पण तरीसुद्धा मझ्याचे ऐकायचे असे राजाने ठरवले त्याने सोम नांवाच्या अनुयायाला बोलावले व विचारले, 'राम माझी जितकी स्तुती करतो तुला तितकी करता येत नाही. साध कारण काय?'

सोम निर्भीडपणे म्हणाला, 'महाराज, मी निस्वार्थीपणे आपल्याविषयी जे खरे आहे ते सांगू लागलो, कीं राम मला ते सांगूच देत नाही. तो स्वार्थी राम आपल्याला काही ना काही मित्रांचे या उद्देशाने आपली अधिकाधिक प्रशंसा करतो आमच्यात हाच फरक आहे.' असे म्हणून सोमने रामच्या काही इच्छा उच्चरपणे सांगून टाकल्या राजाला त्याच्या सांगण्यात सत्य आहे असे वाटले त्याचवेळी हासुद्धा आपल्याला काहीतरी मिळेल अशी अपेक्षा करतोय असे राजाला वाटले मग ह्या दोघामध्ये काय फरक आहे?'

त्यानंतर राजा मुक्तानंदाला म्हणाला 'स्तुती ऐकून मला आनंद मिळतो आणि ती ऐकून ऐकून स्तुतीच मला जणू व्यसनच लागल आहे पण स्तुती करायला खास कुणी निःस्वार्थी व्यक्ती मिळणार नाही का?'' राजाने आपले दुःख प्रगट केले

मुक्तानंद मंत्र्याला आपल्या गांवच्या अतिशार्माची एकदम आठवण झाली तो पंडित

चांबबा

होना, पण नेहमी दुसऱ्याची स्तुतीच तो करित असे आणि कुणाकडूनही कसलीही अपेक्षा करित नसे

मुक्तानंद राजाला म्हणाला, 'महाराज, माझ्या गांवात अतिशर्मा नांवाची व्यक्ती आहे. त्याला आपण काही दिवस आपला अनुयायी बनवा व आपल्याकरीबरच ठेवा. दुसऱ्या कुणालाही अनन्यमुखा येऊ देऊ नका आपली इच्छाही पूर्ण होईल व देशाचं कल्याणही होईल'

विशालसेन अतिशर्माची मोठ्या उत्सुकतेने वाट पाहू लागला दोन तीन दिवसांतच अतिशर्मा राजदरबारी येऊन पोहोचला आपल्याकरीबर त्याने राजाच्या स्वाधी स्तुती केली, बंता राजाच्या नांवाची प्रशंसा केली. नंतर त्याच्या बराच त्राभूषणांची खूप स्तुती केली त्याच्या आज्ञे

31

जानेवारी २००३

30

चांदेबा

निवडींची त्याच्या प्रत्येक गोष्टीची तारीफ केली अतिशर्माकडून प्रशंसा एकल्यानंतर राजाला कळले की त्याच्यात किती विविध गुण आहेत। अत्यानंदाने राजा अतिशर्माचा प्रसन्न झाला।

असेच काही दिवस गेले अतिशर्मा राजाला विविध प्रकारच्या स्तुतीसुमनांनी प्रशंसा करू लागला राजाला शिक आली तरी अतिशर्मा स्तुती करे, पुन्हा एकदा शिकले तर त्यांत काय महत्वपूर्ण संदेश आहे, ते लगेच स्तुतीरूपे सांगे, त्याचप्रमाणे राजाने खाकले किंवा त्याला उचकी आली तरी त्याची खूप प्रशंसा करे.

एक दिवस राजाला मताप आला आणि तो अतिशर्माला खूप बोलला. तेव्हादेखील अतिशर्माने राजाच्या लगाची प्रशंसा केली राजा म्हणाला, 'आपखी किती माझी स्तुती करणार आहेस?'

'महाराज, आपण सर्व शास्त्रांत पारंगत आहात सर्व कलात निपुण आहात, आपणशात चमकणारा सूर्यसुद्धा कधीतरी एक दिवस तळपणार नाही, पण ते कधी याचा अंदाज माझ्यासारख्या साधारण माणसाला बाधना येत नाही आपली प्रशंसा करणे हेदेखील तसेच

आहे' अतिशर्मा भावप्रधान होत म्हणाला

असाच आपखी एक महिला निघून गेली. एक दिवस विशालसेन मंत्री मृतानंदला म्हणाला 'मला आता माझी स्तुती ऐकण्यांत अजिबात रस वाटत नाही' कां कुणाम ठाडक मला उलट भीतीच वाटते अतिशर्माला त्वरित गावी पाठवल्यास बरे होईत पण मला त्याला कसे सांगायचे ते समजत नाही'

त्यावर मुक्तानंद हसून म्हणाला, 'महाराज, अतिशर्मा एक महान पंडित आहे, इतका मोठा पंडित असूनही तो स्वतःची स्तुती कधी करित नाही त्याला दुसऱ्यांनी त्याची स्तुती केलेली बिलकुल आयडन नाही त्यामुळे तो स्वतः दुसऱ्यांची स्तुती करतो. विवेक असणारी माणस धोडा बेळ त्याची प्रशंसा ऐकली की कटाळून आलात त्यामुळेच आपल्या गावातले लोक प्रशंसेच्याविरुद्ध आहेत म्हणून आमचा गांव सुधारता आहे. जो राजा स्तुती ऐकण्यापासून दूर राहील त्या राजाच्या प्रजेचे कल्याण होईल'.

विशालसेनला खऱ्या अर्थाने ज्ञानप्राप्ती झाली विवेक राज्यांत लवकरच भरपूर प्रगती झाली.

खास बातम्या कांहीतरीच!

ऑक्टोबरच्या ९ते १६ तारखेपर्यंत शिवायांतली शिरागणी झाली नेहमीप्रमाणेच, बरोबरी जाऊन जनगणना केली गेली एकही घर, एकही व्यक्ती

यातून बगळली जातं नये म्हणून सरकारी अधिकारी अत्यंत जागरूक होते. दोन नागरिक आंतरराष्ट्रीय अंतराळ-स्थानकावर राहात होते तेव्हा समक्ष माहिती गोळा करण्यासाठी दोन अंतराळ-वीराना तिथे पाठवण्यात आले त्यांनी व्हॅलरी कॉरिस्थन आणि सर्जी ब्रेश्चेव यांच्याकडून माहिती पत्रकावर सगळा प्रेतल्या व काम पूर्ण केले!

अतिजलद

सध्या गोवा मुंबई एक्सप्रेसला या प्रवासासाठी आठ तास लागतात. सतर वर्षांपूर्वी सुरु झालेली महत्त्वपूर्ण कॉन्क्रीट रेल्वे आता गोवा ते मुंबई हा प्रवास फक्त सातव्या तासात पूर्ण करणार आहे ही गाडी लांबी १५० कि.मी या वेगाने धावेल सध्या दिल्ली व भोपाळ या दोन शहरांमध्ये धावणाऱ्या राजधानी एक्सप्रेस व शताब्दी एक्सप्रेस या गाड्या १२० कि.मी वेगाने

गुप्त दान

कलाधर हा कोठार गांवातला एक करोडपती होता. असे म्हटले जाई की जिथे धनतंपरी भरवू जाते तिथे चांगले गुप्त अस्त नव्हित. पण कलाधर त्याला अपवाद होता, तो अतिशय अवार व विवाह मनाचा प्राणूस होता. कुण्डी संकटात असले की त्यांना मदतीचा हात घायाला तो लगेच पुढे येत असे.

कलाधरचा राम हा अनिशय प्रामाणिक नोकर होता. कुणालाही कसबीही मदत हवी असेल तेव्हा कलाधर रामच्यामार्फत ती करत असे. अशा रीतीने कित्येक दुखी कुटुंबांना कलाधरने सहाय्य केले होते. या बाबतीत राम अगदी जागरूक राहायचा व आपल्या खऱ्या दात्याचे नांव गुप्त राखायचा. कारण कलाधरला प्रसिद्धी, प्रशंसा व प्रचार यात विलकुल हवी नव्हती.

जवळच्याच एका गावात कलाधरचा प्रेडुणा भूषण राहायचा. तोही थोडा फार दानधर्म

करायचा. पण त्याचा तेहमी भ्रात्रह असायचा की आपण केलेल्या दानाला प्रसिद्धी मिळाली पाहिजे, तोकामध्ये त्याची जर्जा व वाहवा म्हायला हवी असा तो नेहमी प्रयत्न करत असे. दहा रुपये दैर्घगी देतानासुद्धा तो दहाघडारा लोकांच्यासमोर ने करत असे.

भूषणला कलाधराची वृत्ती विवकुल आवडत नव्हती. एकदा तो त्याला म्हणाला, "इतके दान तू देतोस पण लोकांना माहितीसुद्धा नसत की कोण दानी आहे? त्यात लपवण्यासारखे काय आहे? तू तर कुठलेही वाईट काम करत नाहीस. तुझ्यासारखे चांगली धर्म करणारे फार थोडेजण असतात.

त्याक कलाधर हसून म्हणाला, "सर्वांच्या देखत दान वित्तवाने, वृत्त्यांकडून वस्तुती ऐकल्याने, प्रदुष्यमध्ये अहंकार निर्माण होतो आणि कुठल्याही परिस्थितीत दान्याला अहंकार असूनये मला तर गुप्तपणे दान देण्यातच सर्वात

अधिक समाधान मिळते. अहंकार असणे वाईट आहे. त्याच्यापासून बुर राहण्यातच आपले भले आहेत."

कलाधराच्या या उत्तराने भूषणला एग आला तो म्हणाला, "तुज्या असे म्हणतोस तर आमच्या गावातल्या सदैव खडक्या दामोदराशी तुम्ही ओळख नसत करून दिली पाहिजे."

"हा कोण दामोदर?" कलाधर म्हणाला.

भूषण म्हणाला, "दामोदर हा एक म्हातारा माणूस आहे. त्याचा चेहरा सदैव खडा असतो त्याला पाहिल की असं वाटत की जगांतली तगडी दुष्टे हाच भोगतोय. त्याला सोन्याच्या मोहरानी कनकाभिषेक केलास तरी त्याच्या चेहऱ्यावर हसू किंवा आनंद दिसणार नाही. तू गुप्त दाना आहेस तर तो गुप्त दाचक आहे."

भूषणचे बोलणे कलाधराने ऐकले पण तो काहीही बोलला नाही. दुसऱ्या दिवशी त्याने आपल्या विश्वासू रामला भूषणच्या गावी जाऊन दामोदर विषयी सर्व माहिती काढून आणायला सांगितली. त्याच दिवशी संध्याकाळी राम भूषणच्या घरातला गेला. परत आल्यावर त्याने दामोदरचा सर्व वृत्तांत कलाधरला सांगितला.

दामोदरच्या वृद्धावस्थेत त्याची पत्नी बाली त्याला चार मुले होते व सर्वजण कामधेता करून सुखाने होते. परंतु त्यानी दामोदराची घरामागे असलेल्या गोठ्यात राहायची व्यवस्था केली होती. सर्वांची जेवणे झाल्यानंतर जे काही थोडे फार उरलेले अन्न असे, ते त्याच्या सुना त्याला जेवायला म्हणून आणून देत. परंतु दामोदर ते राहिलेले उष्टे अन्न खात नसे. तो ते सरळ

कचऱ्याच्या पेटीत टाकून लोकांनी दान दिलेल्या पैशातून हॉटेलमध्ये जेवण आणून जेवत असे, व कुणालाही हे रहस्य कळणार नाही याची काळजी घेत असे.

दामोदरविषयी सर्व फलत्यानंतर कलाधरने रामजवळ थोडे पैसे दिले व त्याच्या घरी जाऊन जे काही सांगायला पाहिजे ते सांगितले.

राम जेव्हा दामोदरच्या घरी पोहोचला तेव्हा त्याचे चारी मुलगे बरीच होते. रामने त्यांना सांगितले, 'खूप वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. माझे वडील सहान असताना नदीत पोहायला गेल्यावेळी अचानक नदीच्या प्रवाहांत बाडून जायला लगाले. त्यावेळी मुरच्या वडिलांनी त्यांना वाचवत मरताना माझ्या वडिलांनी मला हे सांगितले, आणि माझ्याकडून बचन घेतल की त्याच्या प्राणदान्याला कृतज्ञता प्रगट

-निर्मला गुप्ता -

बांबोबा

35

जानेवारी २००३

करण्यासाठी दर महिन्याला थोडी रक्कम दिली पाहिजे. आता यापुढे दर महिन्याला मी इकडे येईन व आपल्या बहिर्लोना, दामोदरला रक्कम देत जाईन."

ते ऐकताच दामोदरच्या भुतांना अत्यानंद झाला. स्मोच ते बडलांना त्या गोठ्यातून घरांत घेऊन आले व म्हणाले, "बाबा, आजपासून तुम्ही आमच्याबरोबरच या घरांत राहा व तुमच्या पलंगावर झोपा." असे म्हणून त्याला पलंगावर बसवून पुढे म्हणाले, "आजपासून तुम्हाला जबाबदार काय इतं ते सांगा, ते तुम्हाला मिळेल तुमच्या घुना तुमची सेवा करतील, तुमची नातवंडं तुम्हाला हवं नको ते सर्व आणून देतील."

दामोदरला कळले नाही की हा बदल अचानक कसा काय झाला! पण इतके निश्चित कळते की आता आरामात राहण्याचे दिवस आले आहेत व सर्व कष्ट दूर होणार आहेत. रामने दामोदरच्या चेहऱ्यावर आनंद प्रगट झालेला पाहिला तो गोंच गांधी पदाला व त्याने हे कलापरला सांगितले, त्यानेही भूषणही तिथे उपस्थित होता. कलाधरने त्याला पडरले, "पाहिलंस का भूषण, मी

दामोदरला खूष केले, त्याला प्रमत्त केले."

भूषण नराजीच्या स्वरात म्हणाला, "जोपर्यंत दामोदर जिवंत असेल तोपर्यंत ही पद्धत चालू ठेवणार काय?"

त्याच्या या प्रश्नाला कलाधर त्याच्या पाठीवर थोपटत म्हणाला, "आपण नदीवर धरण कशासाठी बांधतो? आपल्याला पाणी सुरक्षित ठेवता यावे, ज्यावेळी त्याची गरज पडेल त्यावेळी त्याचा उपयोग करता यावा म्हणून. माझ्या पूर्वजांनी इतकी संपत्ती कमावली आहे, ती अशा चांगल्या कामासाठी वापरली जावी म्हणूनच त्यामुळे पुण्यही मिळेल व पुरुषार्थही! काय? माझे म्हणणे ठीक आहे ना?"

"आपल्यानरोबर काही मला वाद-विवाद करायचा नाही." असे म्हणत भूषण तिथून निघून जाऊ लागला.

मेहुण्याच्या या विचित्र बाणण्यावर मोठ्याने हसत कलाधर म्हणाला, "अरे हे बंधू, दामोदर-सारखा आणखी कुणी गरजू माणूस आढळला तर मला अवश्य कळव बरं का!"

तुमची नियती तुम्हीच घडवा!

तुम्हा आणि तलमिरी ही शेजारी राज्ये होती. त्याची एकामेकाशी नेहमीच लढाई होत असे. पण या वेळेला लढाई वेगळ्या प्रकारची होती. हे आमरण युद्ध होणार होते. तुम्हाला सेनापती वीरसेन आपल्या सैन्याला रक्षणणाकडे घेऊन विजावा, शत्रूचे सैन्य आपल्या सैन्यापेक्षा खूपच मोठे आहे हे त्याला ठाऊक होते. पण त्याला लढण्याखेरीज दुसरा पर्याय नव्हता. युद्ध न करताच शत्रूलाही पराभवं म्हणजे सैन्याला राज्याची व महाराजाची मानहानी झाली असती आणि ही गोष्ट तुम्हाला स्वामिनी नगराच्या मुळीप जाबडली नसली.

आपले सैनिक आत्मविश्वास गमावून बसले आहेत व आपण विजय मिळवू अशी त्यांना खात्री नाही. हे वीरसेनला माहीत होते. त्याने त्यांची कुजबुज ऐकलेली होती. त्याच्या खाली बळबलेल्या माना व शिथिल खांद्या त्याची निराशा स्पष्ट दाखवत होते.

त्याचा आत्मविश्वास पुन्हा मिळवण्यासाठी काहीनारी तातडीने करावयाचे होते.

रणभूमीच्या वाटेवर एक प्राचीन मंदिर होते. देवीची मनोभावे प्रार्थना केल्यानंतर वीरसेन त्याच्या सैनिकांना म्हणाला, "तुमच्यापैकी बघतेकना आपण जिक

म्हणून आपण या देवीमानेलाच खील तापून बघू या." त्याने एक पाद्रीचे नाणें काढले आणि तो म्हणाला, "मी हे नाणें ज्ञाना उडवतो. जर शाही शिक्षा असलेली बाजू बसली अली तर देवीने आपल्याला विजय मिळेल असा आशिर्वाद दिला आहे. असे आपण समजू. जर शिक्षाची बाजू, जमिनीकडे नोंद करणाऱ्या असली, तर आपला पराभव होईल. तेव्हा ज्ञाना नियती काय आहे ते तरी पाहू या!"

वीरसेनने नाणें उंच उडवले. सैनिक श्वास रोधून पाहत होते. नाणें जमिनीवर पडले, आणि शाही शिक्षा सर्वांकडे दिमळ्यात पाहतो होय! सत्रेजण आनंदून गेले.

हे पाळलेले खांद्या लोळ झाले. आपण जिंकणारच असा विश्वास सैनिकांच्या प्रनात निर्माण झाला. त्यांनी आवेशाने आणि नदरपुढारपण रत्तनिगीवर हल्ला केला आणि विजय मिळवला. लढाई संपल्यानंतर एका सेनाधिकाऱ्याने वीरसेनला म्हटले, "नियतीची इच्छा कुणीही बदलू शकत नाही."

अगदी बरोबर! वीरसेनने उत्तम दिले आणि मिस्कीलपणं हसत त्याने मंदिराबाहेर हल्लेत उडवलेले नाणें या अधिकाऱ्याला दाखवत त्याच्या हातून वाचवून शाही शिक्षा

भारताची ओळख

जानेवारी पहिल्यातचा सर्वात महत्वाचा समारंभ म्हणजे प्रजासत्ताक दिन. त्या दिवशी राजधानीत होणारे संचलन म्हणजे आपल्या देशाची उत्पत्ती, नवजागाची प्रगती, व्यापार, उद्योगधंदे, शैली आरोग्य व शिक्षण क्षेत्रांतली प्रगती, या सर्वांचे एक मनोहर दर्शन असते. भारताची चौपट प्रगती किती होणे आहे यावर या महिन्याची प्रश्नसूची आघारलेली आहे.

१. आपल्या अणुशक्ती निर्मितीची क्षमता किती आहे?
२. इनसॅट १बी ह्या उपग्रह भारताने यशस्वीपणे केव्हा अंतराळात सोडला?
३. अत्यंत आधुनिक व सर्वोत्तम मोठी असलेली 'सागरकन्या' या नौकेवर सागरी खाऱ्याचा अभ्यास करण्यांत येतो. ही नौका उपाषण कोणत्या राष्ट्राकडून खरेदी केली?
४. भारताच्या पहिल्या क्षेपणास्त्राचे नांव काय?
५. भारताने एक पुरुष व एक स्त्री यांना अंतराळयानात पाठवले होते. त्यांची नवि सांगा. त्यांनी अंतराळात केव्हा प्रवास केला?
६. भारताने दशांश नाणेपद्धती केव्हा स्वीकारली?
७. युनिव्हर्सिटी ग्रॅंट्स कमिशनची स्थापना केव्हा झाली?
८. भारताची पहिली गगनचुंबी झमरत केव्हा व कुठे बांधली आहे? (उत्तरे पुढील अंकी)

डिसेंबर २००२च्या कोड्याची उत्तरे

१. बिला वृत्तसमर्पण प्रार्थनास्थळी	यावेळी सुमारे ५०० महोदयी मरण पावली.
सभामंडपाजवळच एका बाँबचा स्फोट झाला	६ १९५४ डॉ. फर्ग्युसन, सी राजगंधारान्तारी आणि सी व्ही गमन
२. पहिले भारतीय सरसेनपती	७ १०० मीटर्स क्रिस्टाईल पोटॅश्यासाठी, शिबिराला
ते ज के एम् करिअम्पा होते	८ १२ जानेवारी १९५३ रोजी मुंबईचे आर्चबिशप व्हॅलेरियन ग्रामिअ
३. १४ पक्ष न्यायेकी १४ राष्ट्रीय पक्ष होते	९ मध्य भारत - इन्दौर
४. सी डी देशमुख रक्षा वेळा	१० श्री रमण महर्षी व श्री अरोविंदो
५. १९१४ फेब्रुवारीत अलाहाबादमधे	

गणेश पुराण

कृष्ण म्हणाला ते ऐकून हसन मृदंगकेसरी म्हणाला "ओहो नर रागून सुटून जाशील अस बाटल होय तुला? ने होणार नाही तुझं मुलीवादन मोगं की माझ मृदंगवादन मोगं ते आस्ताच करलं पाहिजे!"

कृष्णाने सर्व अंग छंदल्यास्तारुख सोंग करून मुरली वाजनायला म्हणून काढवी, मृदंगकेसरीने मृदंग काढला व वाजवू लागला. कृष्णाने यमन कल्याण राग वाजवायला सुट्यात केली आणि मृदंगकेसरीला गडबडलेला पाहून एकदम हंसध्वनी रातचे मूर काढले मृदंगकेसरी तो राग ऐकून इतका गुगु झाला की मृदंग वाजवायचे सोडून देऊन डोवू लागला. त्याने मृदंग वाजवला तर कळून ठेवला आणि स्वतः वा बिसरून नृत्य करू लागला. कृष्ण हसध्वनी रागाचे तानमनह स्वर काढीत नाट्यरङ्गात पोचला.

अशाच विधनाश यमनयकाने मृदंगकेसरीचे रूप टाकून घोंड वर करून आपले मांडे पोट हुलवीत तडिंकृत्य प्रारंभिले. मृदंग अदृश्य झाले आणि भूषकाने उठ्या मारायला सुरुवात केली.

विधनराश गणनायकाला आवडणारा हसध्वनी राग होता. म्हणून त्या रागात त्याला वा बिसरून तो नृत्य करीत होता. तो अगदी दमून गेला आहे, हे पाहून कृष्णाने हसध्वनी राग एकदम आवटला घेतला आणि गणपती खाली पडतो की काय हे पाहून कृष्णाने गणपतीला घटते व म्हणाला "विधनराश, पार्वतीनदना! तू जमिनीवर पडलास तर तू पुण्यां पुरली ऐकू नकोस असे तुझी आई तुला बजावील, म्हणून मी विधन तुला थांबविले. रागातून नकोस किंवा गैर मानू नकोस बरं का, संबोदरा!"

विघ्नेश्वर म्हणाला 'कृष्णा तुझी फुली ऐकायला म्हणून मी भ्रसा आलो होतो, आपल कृष्णविनायक ब्रह्म म्हणजे खरोखर सुंदरकांडव होता!'

त्यावर कृष्ण म्हणाला, "विघ्नेश्वरा, तुरुष्ठा उंबराने तुझ्या त्या सुंदराच कोन्ही बाजूंच कातरळ कुरतडून खाल्ल कीं रे! अस म्हणत त्याने हळुवारपणे उंदराच्या पाठीवर हात फिरविला

विघ्नेश म्हणाला - "कृष्णा कसाचा काळ जवळ येऊन ठेवला आहे. धनुष्यास समयी तुला घेऊन यायला तो अक्षुराल पारवीत, तर तू जा विजयास्तु! असा आशीर्वादही गणपतीने दिला कृष्ण म्हणाला, - "ही सर्व तुझी कृपा आहे देवा!" असे म्हणत कृष्ण हात जोडून गणपती समोर वाकला

विघ्नेश्वर म्हणाला "तू अबतारपुरुष आहेस. माझी कृपा नाही तुझी लीला आहे.सर्वा

कुल्या मधुरेला तुझी वार पाहते आहे, तिच्यावर कृपा कर" असे सांगून गणेश मूषकवाहनावर बसला आणि आकाशतून उडाला, बघता बघता ती अंतर्धान पावला

अक्रा कृष्णबलरामांना त्यांत घेऊन मधुरेला गेला तेव्हा अष्टवक्रा असलेली कुल्या सामोरी आली तिने कृष्णबलरामांच्या पायांना चढवून लावले आणि पायांवर खोके ठेवून त्यांना नमस्कार केला नंतर तिने कृष्णबलरामांच्या शळ्यात पुष्पमाला घातल्या कृष्णाने कुळ्याने दोन्ही हात धरून तिला उठविले. तिचे कुळा रूप नाहीये झाले व तिला अप्सरेचे रूप आले व ती देवलोकांला गेली

कसानं कृष्णाला ठार करण्यासाठी केलेवं सर्व प्रयत्न निष्फळ झाले व कृष्णाने त्याला सिंहासनावरून खाली ओढून त्याचा वध केला नंतर कृष्णाने देवकी वसुदेवांना कारागृहांतून सोडविले आणि नंतर अग्रसेनावला सुद्धा तुरुंगातून सोडवून त्याला त्याच सिंहासन परत मिळवून दिले.

कृष्णनरनाम मोठे झाले. कृष्णाने अनेक दुष्टांचा वध केला व राक्षसांचा संहार केला समुद्रांत प्रवेश केला आणि दुर्मेघ अशी द्वारकापुरी स्थापन केली त्याने बलरामाला राजधानीचा प्रमुख केला व त्याच्यावर द्वाकेंचा राज्य कारभार सोंपविला

कृष्णाने संक्षिप्तीश्वरा काल विच्छाशी वियाह केला सर्व वैभव प्राप्त असूनही कृष्ण नेहमीसाखा गाईला च्यायला घेऊन जाऊ लागला आणि त्याचे दूध काढून गोपाळकृष्ण हे आपले नांव सार्थक करित द्वारकेला राहू लागला

ब्रह्माकृष्णकीच्याबबळ संज्ञाजित नावाचा एक प्रमुख नागरिक राजासाखा सर्व ऐश्वर्य अपभोगीन व एक छोटेंखानी राज्य स्थपन करून रहात होता तो सूर्यवंशी म्हणून स्वतःला मिरवीत असे. तो सूर्यापासक होता सूर्याचे स्मरण करून त्याने तपश्चर्या केली व सूर्याने प्रसन्न होऊन त्याला स्वमतकमणी नावाचा एक तेजस्वी हिरा दिला स्वमतकमण्यातून जी काती बाहेर येई तिच्या किरणांतून दररोज सुवर्ण कण्या बाहेर येत अशा नव्हते त्याने अलोट योने एकत्र केले

संज्ञाजित आपला स्वमतकमणी धोरा मोठ्याना बोलावून बाळवी व त्याच वैशिष्ट वर्णन करून मोठ्या गर्वाने सांगे. त्याने एकादा कृष्णालासुद्धा बोलावून आपला स्वमतकमणी दाखवायचे ठरविले त्याप्रमाणे त्याने कृष्णाला बोलाविले, परंतु कृष्ण आला नाही. 'केव्हातरी येऊन पाहून जाईन' असा निरोप त्याने पाठविला घमेंडखोर संज्ञाजिताला त्याचा राग आला व तो त्याचा द्वेष करू लागला कृष्णाने अनेक अर्धशत कार्ये करून दाखविल्याचे त्याने एकले होते, परंतु तो त्याकडे दुर्लक्षच करीत राहिला आणि कृष्णाला यादव वंशीयांतला एक प्रमुख यशेक्षा जास्त महत्त्व त्याने कधी दिले नाही

संज्ञाजिताला सत्यधामा नावाची एक असाधारण इषबती अशी मुतणी होती स्वमतकमण्याबरोबर सत्यधामेच्या सौंदर्याची कीर्तीसुद्धा सर्वत्र पसरली जसमधामारख्या धोर राजाधिराजाच्या मनातसुद्धा सत्यधामेचे पाणिग्रहण करण्याची महत्वाकांक्षा होती सत्यधामेची विघ्ननाश गणाधिपतीवर फार भक्ती

होली ती प्रत्येक गणेश वस्तुर्थिता गणपतीची पूजा करी व त्याची कृपा संपादन करून कृष्ण तिच्या आधीन होईन अस काहीतरी अर्पण देण्याची प्रार्थना करी कृष्ण त्याच्या बाढवावरून वित्त जाई, तेव्हा ती त्याचे नक्ष आकर्षित करण्याचा प्रयत्न करी परंतु कृष्णाने कधी तिच्याकडे मान कळवूही पाहिले नाही म्हणून ती गणपतीचे ध्यान करून त्याला सांकडे घाली

संज्ञाजिताला मुलीच्या मनांतिल हेतू चांगला कळला असूनही तो त्याला काहीत नाहीत नसल्यासारखे दर्शवी. एके दिवशी सत्यधामा गणपतीच्या मूर्तीसमोर गुडघे ठेवून असती असता तिचा पाहून संज्ञाजित म्हणाला, 'आपल कुलदैवत प्रत्यक्ष सूर्यभगवान याची आपल्यावर कृपा असताना असल्या देवाची प्रार्थना आणि नक्ष कशातल व मुली?'

सत्यधामा दचकून उभी राहिली व म्हणाली

Restre

होता सत्राजित स्वयंवरकमणी मुठीत घट्ट धरून कृष्णाकडे कुड्ड नजरेने पहात उभू होता.

सत्यभामेने बापाला विचारले - "बाबा! असे का असे आहूत? तो आला होता तो मला मागणी घालायला तर आला नव्हता?"

'त्याने तशी मागणी घातली असली तरी मी नेवडे मनाला लावून घेतले नसते! पण त्याने काय मागितले माहीत आहे का? त्याने स्वयंवरकमणी मागितला, त्याच्यजवळ तो असला तर प्रजेच्या हितार्थी कित्येक कामे तो करू शकत म्हणे!' सत्राजित म्हणाला

सत्यभामा घोडी रागावल्यासारखी म्हणाली - "म्हणजे तुम्हाला माझ्यापेक्षा स्वयंवरकमणी मोठा वाटला म्हणायचाय?" असे म्हणत ही नेथून निघाली नेव्हा सत्राजित तिला समजावू लागला.

"तो स्वयंवरकमणी सोन देतो ते जमा करून ठेवतो असे नाही ना म्हणाला? मग त्याला तो लोभ करत होईत बाबा? कुष्णासारख्याने मागितल्यावर तुम्ही देऊन टाकला असताना तर किती बर झाल असत बाबा?" सत्यभामा म्हणाली

सत्राजिताच्या आगाचा अणू कांही मडका उडाला म्हणाला - 'देणार नाही जिवंत जीव असेपर्यंत माझ्याजवळचा तो मणी कोणाला मिळणार नाही हा मणी माझ सर्कस आहे!' सत्राजित संतापून म्हणाला.

सत्यभामा चिडल्यासारखी होऊन म्हणाली - 'होय, तर मणी म्हणजे तुम्हाला एवढा मोठा वाटतो ना! माझ्याकून मोठा! तो मोठा की मी मोठी

है तो कृष्णच मिद्ध करून दाखवील'' अस म्हणत सत्यभामा निवक्यात लोऱ्यांत तिथून निघून गेली.

काही दिवसांनी गणेशचतुर्थी आली. सत्यभामेने गणपतीची पूजा केली आणि त्या दिवशी संध्याकाळच्या सुमारात पावलीत बसून ती दगळेला निघाली

त्या वेळी आकाश मेघाच्छादित होते काळोख पडू लागला होता. कृष्ण गार्दच दूध काढीत होता एकाएकी दगाआदून चंद्र बाहेर आला व कृष्णाला कासंडीतल्या दुधात कोर दिसली त्या पाहोपाठ चंद्र दगाआद गेला

गणेशचतुर्थीला सापण चंद्र पाहिला यवबल कृष्ण विचारात पडला लोखणेच पूजेच्या खोलीत गेला त्याने गणपतीच्या डोक्यावर अक्षता वाहिल्या आणि खोले मिटून गणपतीची मनःतत्या पार्थना केली "देवा, मी चंद्राच फक्त प्रति थिंशच पाहिले. याउपर तुझी इच्छा?" नंतर तो

ध्यानस्थ होऊन तो उभा राहिला तो तसा ध्यान करीत उभा असला गणपतीच्या पूर्वोत्पन्न निधान्यासारखा आवाज कृष्णाला ऐकू आला - 'कृष्णा, तू चंद्र पहायला म्हणून गेला नव्हतास ना! म्हणून लोकनिद्रा झाली तरी परिणामी तुला लाभच होणार आहे, कर का!'

कृष्णाने दोळे उघडून म्हणले - 'देवा, ही सर्व तुझी लीलाच असे मी मानलो!'

त्याच वेळी रुक्मिणीने पूजेच्या खोलीत पाऊन टाकले व कृष्णाला गणपतीसमोर जप करीत असल्यासारखा पाहून चकित होऊन ती म्हणाली 'प्रभो! सापण गजपतीजवळ कांही मागण शकता आहा वाटत?'

कृष्ण म्हणाला - 'रुक्मिणी! याच दिवशी मागे एकदां गणेश चतुर्थीच्या दिवशी, मला वादवणान्या यशोवामनेला मी म्हटलेने बोलण मला आठवत एवढच!'

चौदोबा

49

जानेवारी २००३

“तेव्हा काय म्हणाला होतात मला ऐकू द्या तरी!” रुक्मिणी म्हणाली.

कृष्ण सांगू लागला - “यशोदा माता दूध काढीत होती व मी तिच्या पाठीवर बसून कासडीलल्या दुधात चव्हाची कोर पाहिली व आर्जवा ऐदीत सांगितल तेव्हा ती मला रागे भरली व म्हणाली - “बाळारे बाळा! अरे लोंक तुझ्यावर निरनिराळे खोटे आरोप लावलीत की रे मोठा झाल्यावरही या ठोकानिंदेतून सुटका नाही रे, बाळा!” मी म्हणालो ‘तर मग पहिलेच पाहिजे की नाही आई!’

तेव्हा तुमच्यावर कोणता आळ आला होता?” रुक्मिणी ने विचारले

मी माती खाई ते माझ्या बलराम बालाने सांगितलेच होते!” कृष्ण म्हणाला

पुन्हा आतां चव्हाची कोर पाहिली नाहीत ना? बाकी तुम्ही पाहायची म्हटलीत तरी ती दिसणार नाही म्हणा! छान जेभाळ आल जाई!” अस म्हणत तिला गुढे अणखी काही म्हणायलाच असल्यासारखी ती पाहू लागली.

‘रुक्मिणी! काय ग अशी काय पाहत आहंम?

तुला काही म्हणायला आहे का?’ कृष्णाने विचाले ‘होय, सत्राजिताच्या वराताला मणी आपल्या घरी आला आहे”

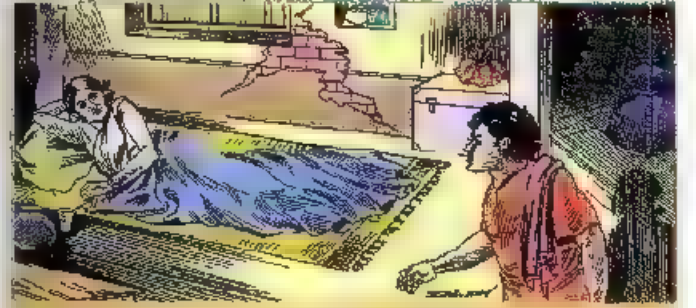
सत्राजिताच्या घराचा स्वयमंतक मणी आपल्या घरात?’

‘अहो तो मणी नाही हो! सत्राजिताच कन्यारत्ना सत्यभामा आली होती! आताच तर ती निघून गेली निला निरोप देऊन मी इकडे जाले आणि तुम्ही दिसलता! रुक्मिणी म्हणाली.

कृष्ण मान खाती कल्ल म्हणाला “उरस! आपल्या घरी गणपतीची मूर्ती पाहायला ती आली असेच, पाहिली का विने?”

रुक्मिणी म्हणाली “विघ्नेश्वर दर्शनापाठी आली की आपली नजर तिच्यावर पडावी म्हणून आली हे तिच तिलाच ठाऊक! परंतु तिची फिरती नजर पाहून ती तुमच्याच वर्णनासाठी उत्तमीक झाली होती अस मात्र मला शरसल!”

हे काय विचित्र! कधी तोंडाबाहेर शब्द फुटत नसे त्या रुक्मिणीदेवीच्या तोंडी हे गूढार्थ असवेने चातुर्य मी काय ऐकतो आहे!” कृष्ण म्हणाला

उपकारकर्ता

एका गांवात रतनराकर नावाचा एक मीन वर्षाचा तरुण राहत होता. यालाकपातच त्याचे आईपडील मरण पावले, म्हणून त्याच्या आजीने त्याचे पालनपोषण केले होते. तो अन्यत आळशी होता. भ्राम्यदेवता अगल्यावर केव्हा प्रसन्न होईल व आपल्याला श्रीमंत करील याची स्वप्ने तो दिवसभर पाहत बस

त्याची आजी गांवांतल्या दोनतीन घरांत घुणीभाडी करून घरखर्च करताबसत चालत होती. एकदा आजी आजारी पडली तिने रतनना समजावले, “बघ, आता काही माझ्याच्याने काम होत नाही. मृगालात जाऊन थोडी लाकडे गोळा करून घेऊन ये. ती विकून जे काही थोडेसे पैसे मिळतील, त्यातून आपली गरजांच दिवसांची खर्चाची सोय होईल.”

रतनना नाईलाजाने आजीचे म्हणणे ऐकावे लागले. खावावर कुन्हाड टाकून तो जंगलात गेला. लाकडे तोळून तो त्याची मोठी बांधायला लागला, तेव्हा त्या झाडाच्या खोऱ्याच चिकटलेली एक वेळ चमकत होती. यापूर्वी कधी त्याने अशी चमकमणारी वेळ पाहिली नव्हती. त्याने ती वेळ नोंदली आणि आपल्यासोबत बरी नेण्यासाठी कमेला खोचली. आजीला ही सुंडा वेळ तो दाखवणार होता.

पातीच्या वाटेवर रस्त्याच्या काढेलाच एक बाई निमुसणी जमिनीवर झोपलेली होती आणि तिच्याजवळच एक पुरुष अनिश्चय बु खी चेहरा करून बसला होता. रतनने त्याच्याजवळ जाऊन त्याच्या काळजीचे कारण विचारले. तेव्हा त्याला काळज की त्या व्यक्तीच नाव धनजय आहे.

JAN-03
SPARY-कुणकुमारी -

असपासच्या गांवांमधे प्रसिद्ध वैद्य म्हणून त्याची ख्याती होती. उपाचारांसाठी वेणारे रोगी जर गरीब असले तर तो त्यांच्यावर विनामूल्य उपचार करीत असे. श्रीमंत रोगी अलंतीत तर ते जे वेतील त्यावर तो संतोष मानी. त्यामुळे त्याचे उत्पन्न वेतांतच होते.

कधी कधी त्याच्याकडे सूच्या गांवातून येणाऱ्या रोग्यांच्या अकस्मात मृत्यू होई, कारण त्यांच्यावर योग्य वेळेवर उपचार झालेले नसत. धनंजयला या गोष्टीचे फार वाईट वाटे. प्रत्येक गांवात एक उपचार केंद्र असावे अशी त्याची फार इच्छा होती.

अशा वेळी एक साधू त्याच्या गांवात आला. धनंजयने त्याचे आदराने स्वागत केले. साधू संतुष्ट होऊन त्याला म्हणाला, "मी तुम्ही एखादी

इच्छा पूर्ण करू शकेन. बोल, तुला काय हवंय?" धनंजयने आपल्या मनांतला हेतू साधूला सांगून म्हटले, "स्वामीजी, गांवोगांवी जर उपचार केंद्र असले तर रोग्यांच्यावर तानडतोब इलाज करता येतो, व त्यांना वाचवता येते."

त्यावर साधूने संयुक्त उत्तर दिले, "असली उपचार केंद्रे सुरू करणं हे राजालाच शक्य आहे. कारण त्यांच्याजवळ अपार धन संपत्ती असते. हिनाय लोकांचे कल्याण करणारी कामे त्यांनी करायला हवीतच." दोनतीन क्षण थांबून साधूने पुढे सांगितले, "एक काम कर. आजपासून तिसऱ्या विवशीं महाराजांचा बाळविबस आहे. त्यावेळी जो उत्सव सारांम होईल, त्यावेळी तू त्यांना एक मूल्यवान रत्न उपहार म्हणून दे. तुला दगडातून रत्न निर्माण होईल असा वर मी देतो. त्यानंतर तू त्यांना गांवातून उपचार केंद्रांची स्थापना करण्याच्या तुझ्या कल्पनेबद्दल सभिरत्तर सांग. तुझी मनीषा जर संपूर्ण होईल."

धनंजय आपल्या पत्नीला घेऊन राजधानीला निघाला होता. बायेंत त्याच्या पत्नीला सांफ चपला आणि आता ती मरणासन्न अवस्थेत पडली होती.

रतनने धनंजयची कहाणी लक्षपूर्वक ऐकली. त्यावेळेस धनंजयला रतनच्या कमरेला लोंबणारी चमकती वेल पाडिली.

ती पाहून धनंजय चकित झाला. त्याने रतनला विचारले, "ही चमचमपारी औषधी वेल तुला कुठे मिळाली? ती तू मला जर दिवीस तर

माझ्या पत्नीला मला वाचवता येईल."

"तुला मी ही वेल विली तर त्यांतून मला कसला लाभ होईल?" रतनने विचारले. "मी राजाचा एक रत्न भेट म्हणून देईन. ते जी धनराशी मला देतील, त्यांतली अर्धी मी तुला देईन, असं मी तुला वचन देतो." धनंजयने सांगितले.

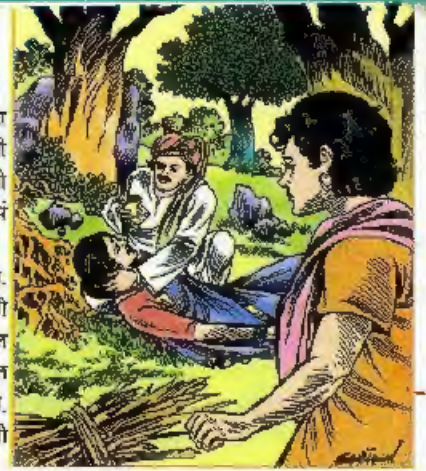
मनांतल्या मनांत रतन विचार करू लागला. राजाची रक्कम देईव, ती संपूर्णपणे मलाच मिळाली पाहिजे, तरी त्याने धनंजयला अट घातली. वेत देण्यापूर्वीच धनंजयने त्या दगडाचे रत्नांत रूपांतर करायला हवे. धनंजयचा नित्याय झाला. त्याने त्या दगडाचे रत्न बनवले. तेव्हा रतनने ती औषधी वेल त्याला विली व ती रत्न घेतले.

धनंजयने लागलीच ती वेल पाण्यात कुडकती आणि थोड्या वेळानंतर ती बाहेर काढली. ते पाणी त्याने आपल्या पत्नीला पाजले. ते पिऊन तिची प्रकृती सुधारली व ती उठून बसली.

पत्नीला पुनर्जीवन मिळाल्यामुळे धनंजय फारच प्रसन्न झाला. त्याने रतनला म्हटले, "राजाकडून मला जे धन मिळालं असतं त्यांतून परोपकार व्हावा ही माझी इच्छा आहे. गांवातून उपचार केंद्रांची स्थापना व्हावी ही माझी एकमेव आकांक्षा आहे. त्यासाठी राजा तुला जे धन देईल, त्यांतले निम्मे तू मला विले पाहिजेस."

"हो, हो, जरूर देईन की!" खोटं आश्वासन देत रतन तिथून निघाला. पत्नीला जरा आराम वाटल्यानंतर धनंजय पुढे राजधानीला गेला. त्याच्या मनांत होतं की रतनला जी रक्कम राजा

बांदोबा

भेट म्हणून देईव, त्यापैकी अर्धी रक्कम शिबेच काढून घ्यावी. आणि जर संधी मिळाली तर गांवोगांवी उपचारकेंद्रांची स्थापना करण्याची आवश्यकता राजाला समजावून सांगायची.

राजधानीत पोचल्यावर त्याला तिथे उत्सवाचे आलापरवणू दिसले. दूरदूरच्या प्रदेशांतून महत्वाचे पाहुणे आलेले होते. राजाला आशिर्वाद घ्यायला कांही साधूही दिसले. ज्या साधुमहाराजांनी धनंजयला ते बरदान दिले होते, तेही तिथे उपस्थित होते.

धनंजय व रतन दोनतीन वेळा एकमेकांसमोर आले, पण रतनने त्याच्याशी बोलणेंदेखील टाळले. रतनच्या मनांत काहीतरी काळोबी आहे हे धनंजयला लागलीच समजले. त्याने साधूला सारी हकीकत सांगितली.

53

जानेवारी २००३

राजाचा अभिनंदन समारंभ सुरू झाला. किल्ल्यातरी न्येष्ठ, भ्रष्ट मंडळींनी राजावर कौतुकाची सुमने उधळली, आणि वादविवासा मिमित्त्याचे शुभचिंतन केले. आलेल्या पाहुण्यांनी राजाला भेटवस्तू दिल्या. राजानेही त्या सर्वांना कांही ना कांही मूल्यवान भेटाई दिल्या. रतनने राजाला ते रत्न अर्पण केले.

परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे राजाच्या हातांत ते रत्न जाताच त्याचा दगड बनला, आणि घसरून तो राजाच्या पावलावर आबळला. राजाच्या पायाच्या बोटांतून रक्त येऊ लागले. राजा नाराज झाला आणि त्याने रतनला कैद करण्याचा हुकूम दिला.

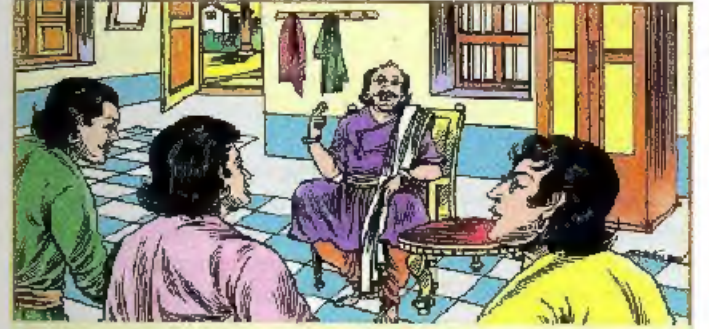
हे असं कसं झालं ते रतनला कळलेना. त्याच्याजवळच बसलेल्या धनंजयकडे तो टक लावून पाहू लागला. नजरेनेच त्याने आपल्या प्राणांची भिक्षा मागितली.

कोसल ह्मत्याच्या धनंजयने साधूकडे बघितले. साधूने पुढे येऊन रतनला म्हटले, "रतन, तुला ती औषधी बेल विनासापास मिळाली होती, त्या

औषधीमुळे धनंजयची पत्नी वांचली खरी, पण तू त्यांतून आपला कापवा करून पाहता होतास. धनाच्या लोभाने तू ते रत्न घेतलेस आणि मनांत ठरवलेस की जी धनराशी रक्षा तुला देईल, त्यांतली एक पैदेखील तू धनंजयला देणार नव्हतास. म्हणून राजाकडून तुला भेट मिळण्याची तुझी योग्यता राहिली नाही. म्हणून मी त्या रत्नाचा दगडमर्घ बदल केला."

रतन खंडाच साधूच्या पायावर कोसळला. दुसऱ्या क्षणाच दगडाचे पुन्हां रत्न बनले. राजाने त्या रत्नाची खूप प्रशंसा केली आणि धनंजय तिथे कशासाठी आला आहे तेही त्याने ऐकले. राजाला हेही कळून चुकले की राज्यांत रोगचिकित्सा व उपचार केंद्रांचा अभाव आहे.

राजाने मंत्र्याला आज्ञा दिली की प्रत्येक गांवात एकेक रोगचिकित्सा केंद्र स्थापन व्हावे. या केंद्रांच्यावर देखरेख करण्याची सारी जबाबदारी राजाने धनंजयवर ठाकली. त्याचबरोबर राजाने रतनलाही एक नोकरी दिली, कारण लोभी असल्या तरी त्याच्यामुळे प्रजेचे कल्याणच झाले.

व्यापाराची जबाबदारी

क्रठियापूर गांवात नारायण नांवाचा एक व्यापारी रहात होता. लोक त्याला खूप मान देत असत. प्रतिवृत्तीबरोबरच त्याने बरीच संपत्ती कमावली होती. एक दिवस अचानक त्याला वार्दू लागले की आता आपले बय झाले, आणि आता म्हातारे झालो आहेच, त्याला तीन मुलगे होते. त्याने विचार केला की तिन्हीपैकी कुणा एका मुलालाच व्यापाराची जबाबदारी द्यावी. एक दिवस तिघा मुलांना जमवून बोलावून तो म्हणाला, "हे बघा मुलांनो, माझं आता बय झालेय. मी माझा व्यापार तुमच्यापैकी कुणाही एकावर सोपवावा असं म्हणतोय. आणि व्यापार करायला योग्य बाणूस द्या. तुम्हा तिघांपैकी कोण व्यापार करायला योग्य आहे ते पाहण्यासाठी मी तुमची एक परीक्षा घेणार आहे. ज्यात जो कोणी पास व्हाईल, त्याला माझा व्यापार मिळेल. काय, कशी

आहे माझी कल्पना? तुम्हाला कांही संगायच आहे कां वाचिषवी?"

तिघांनीही वडिलांचा प्रस्ताव मान्य केला. नारायणने आपल्या खिशांतून तीन नाणी काढली. एकेकाला एकेक नाणे देत म्हटले, "हा एक छपाया घ्या व संध्याकाळी सूर्य मावलेपर्यंत कुठलेही खांगले काम करून दाखवा".

कांहीही न बोलता ते तिघेही तिथून निघून गेले. त्यांना त्यांच्या वडिलांविषयी खूप प्रेम बाटायचे. ते त्यांचा खूप आदर करत.

संध्याकाळी नारायण कामावरून परी परत आला. पाहतो तर तिन्ही मुलगे आतुरतेने त्यांच्या घेण्याची वाट पकट करतले होते. त्यांनी प्रथम सर्वांत मोठा मुलगा सोमेश्वरला बोलावले आणि विचारले, "बरे, मी तुला एक रूपाया दिला होता, त्याचं तू काय केतस?"

सोमेश्वर आनंदाने म्हणाला, "रामाच्या देवळाजवळ भुकेने कासाघीत झालेली एक पहातरी उभी होती. तिला मी तो रुपया दिला आणि म्हटलं की याच्यातून तुला हवे असेल ते घेऊन खा आणि आपली भूक भागव. भुकेल्याची भूक भागवणे, हे एक चांगलं कायदा आहे की नाही?"

नारायणने गालांतल्या गालांत हसत आपल्या दुसऱ्या मुलाला, रामब्रह्मला, बोलावले आणि विचारले, "तू काय केलेस रे तुझ्या रुपाचा?"

रामब्रह्मने अभिमानाने म्हणाला, "आपला व्यापार आपणही चांगला होऊ दे म्हणून देवळात मी पूजा करवली व ती रुपाचा पुजाऱ्याला दिला."

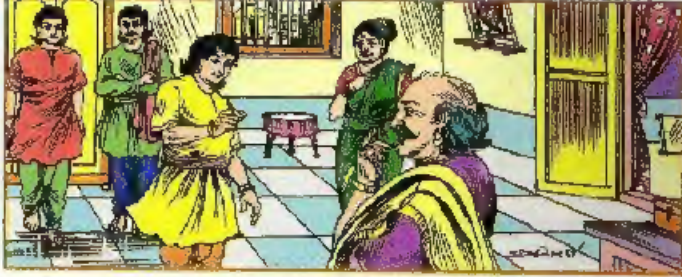
नारायणने नंतर आपल्या तिसऱ्या मुलाला, लक्ष्मणाला बोलावले. व त्याला विचारले, "तू सांग बरं, तू काय चांगलं काम केलेस? तू तुला दिलेले पैसे कसे खर्च केलेस?"

लक्ष्मणने एक अक्षरीही न बोलता खिशात हात घातला व एक रुपया आपल्या कडलांच्या समोर ठेवला. ते पाहून नारायण म्हणाला, "हे काय, तू काहीच केले नाहीस. पोरच कंजूस दिसतोस न?" लक्ष्मण हसत म्हणाला, "मला माहीत आहे

की अनावश्यक खर्च करणे तुम्हाला बिलकुल आवडत नाही. मी खर्च पण केला, चांगले काम पण केले, आणि त्याबरोबरच तुमचा एक रुपयाही परत करत आहे."

तो काय सांगतोय ते नारायणला नीट समजेना, तो लक्ष्मणकडे पाहताच राहिला. तेव्हा लक्ष्मण म्हणाला, "बाबा, तुम्हीजेपैसे दिले त्यांतून तीन कोहळे घेतले. बाजारात एका दुकानाजवळ बसलो आणि येणाऱ्या जाणाऱ्यांना ते कोहळे किती उपयोगी आहेत ते सांगू लागलो. तीन कोहळे मी दोन रुपयाला विकले. एक रुपया जो फांपटा ह्याला त्यांच्या आठ आण्यांतून एक फळ विकत घेऊन भुकेलेल्या गरीब मुलाला दिले, राहिलेले आठ आणे देवळांगल्या हुंडीत घातले. आणि हा एक रुपया तुम्ही दिलेला, तुम्हाला परत देत आहे."

लक्ष्मणची दुराधी, बुद्धिमत्ता व दयाळू वृत्ती पाहून नारायणला आश्चर्य तर वाटलेच, पण त्याबरोबरच आनंदही झाला. आपल्या तीन मुलात व्यापाऱ्याची जबाबदारी सांभाळायला लक्ष्मणच सर्वात योग्य आहे, हे ओळखून त्याने लक्ष्मणवर व्यापाराची जबाबदारी सोपवायचे ठरवले.

चतुराईची रवानगी

चित्रपुरी हे एक छोटेसे राज्य होते. युवराज चित्रवर्मा नुकताच राज्याबद्दल होता. राज्यकारभार सांभाळण्याचा त्वाला अनुभव नव्हता, पण योग्य, बुद्धिमान व समर्थ मंत्र्यांच्या मदतीने तो चांगल्या रीतीने राज्य सांभाळत होता.

चित्रपुरीच्या शेजारी अंगराज्य हे सर्व दृष्टीने चित्रपुरीपेक्षा मोठे राज्य होते. बर्धन हा राजा त्या राज्याचा कारभार पहात असे. त्याची संपूर्ण वर्षापासूनची इच्छा होती की चित्रपुरी हे पण आपल्या ताब्यांत यावे. त्याच्या वडिलांची देखील हीच इच्छा होती, पण ते असेपर्यंत त्यांना ती पुरी करत आली नाही. बर्धनला वाटने की चित्रपुरीवर विजय मिळवायला हीच एक सुवर्णसंधि आहे. कारण चित्रवर्मा मंत्र्यांचे सिंहासनावर बसला होता, त्याला कसलाही अनुभव नव्हता, राजनीतीचे डावपेच त्याला माहित नव्हते.

बर्धनने एक दिवस सर्व मंत्र्यांची सभा बोलावली व त्यांच्या सहा विचाराला. राजाच्या

या विचाराला सर्वांनी पाठिंबा दिला व आनंद व्यक्त करीत ते म्हणाले, "आपण जो विचार मांडतात तो अगदी योग्य आहे. अशा परिस्थितीतच आपण चित्रपुरी जिंकून घेऊ शकतो. परंतु कुळतऱ्ही निर्णय घाईघाईने न घेणेच धरोवर ठरेल. आपला शास्त्र किती बलवान आहे हे जाणून घेणे आवश्यक आहे. त्या राज्याच्या मंत्र्यांची बुद्धिमत्ता व युद्धसामर्थ्य यांचा अंदाज न घेता त्याच्यावर आक्रमण करणे वेडेपणाचे ठरेल. त्यामुळे आपल्याला प्रथम त्यांच्या बुद्धिकौशल्याची परीक्षा घ्यावी लागेल."

बर्धनने त्यांना सांगितले की त्यांच्या बुद्धिकौशल्याची परीक्षा करी घ्यायची ते तुम्हीच ठरवा. तेव्हा त्या सर्वांनी मिळून त्यावर बराच खूब कल्पन आखीर विचारातली एक पत्र बर्धनला दिले व म्हणले, "हे पत्र तुम्ही चित्रवर्माला पाठवा. त्याचे उत्तर आत्मानंतर आपण पुढे करायचे ते ठरवू या" त्या पत्रात लिहिले होते, "आपण आपल्या राज्यांतून चतुराई पाठवून या."

चित्रवर्णना ते फत्र अंगराज्याच्या राजदूताने आणून दिले. ते वाचून राजा चित्रवर्मा बुचकळ्यांत पडला. त्याने आपल्या मंत्रींमंडळाला दाखवले. तेही सर्वजण चकित झाले. त्यांना सर्वांना वर्धनवी ती इच्छा मोठी चमत्कारिक पाठली. वस्तू, पदार्थ, संस्ती पाठवून देता येते, पण शहाणपणा किंवा चतुराई कशी पाठवून देता येईल? कुठलीही अदृश्य वस्तू बशी पाठवून देता येईल?

जेव्हा सर्वांनाच ते पत्र म्हाजे रहस्य वाटले, तेव्हा चित्रवर्माचा चेहरा उतरला. त्यावेळी वयाने सर्वांना लहान असलेला मंत्री, बृहस्पती उठून उभा राहिला आणि म्हणाला, "महाराज, वा पत्राच उत्तर मी देईन, पण मला चार महिन्यांचा अवधी द्या. राजा वर्धनाला ज्या चतुराईची रचणगी करावयाची हवी, ती मी करीन, पण एक अट आहे,

या चार महिन्यांच्या अवधीत या विषयावर तुम्ही मला काहीही विचारू नये". चित्रवर्माने लगेच त्याची अट मान्य केली. नंतर त्याने वर्धनला पत्र पाठवले की "आपल्या इच्छेप्रमाणे चतुराई रचणा करीन, पण त्यासाठी मला चार महिन्यांचा अवधी द्या".

चार महिने जवळजवळ संपत आले. बृहस्पती एक मोठी पिशवी घेऊन राजाच्या जवळ आला. तेव्हा तिथे बाकीचे मंत्रीही उपस्थित होते. त्याने राजाला पिशवी दाखवत म्हटले, "महाराज, वर्धनला हवी असणारी चतुराई यांत आहे. ही पिशवी त्याला पाठवून द्या, परंतु ही पिशवी अतिरम्य काळजीपूर्वक पाठवावी, आंत असलेल्या वस्तूला धक्का लागणार नाही याची काळजी घ्यावी". पोटाचा कौशल्याने ती पिशवी बांधली होती. त्या पिशवीत काय असे याचा कुणालाही अंदाज होऊ शकत नाही. चित्रवर्माने काहीही प्रस्न न विचारता ती पिशवी अंग राजाला पाठवून दिली.

वर्धन या त्यांच्या मंत्र्यांनी काळजीपूर्वक पिशवी उघडली. त्यांत मालीची एक प्रणय होती. त्याच्यावर एक झकण होते. घागरीत एक मोठा भोपळा होता. तो संबंध घागरीत भरून होता, आजूबाजूला विलकुल जागा नव्हती. फक्त त्याचा देंड थोडा वर पर्यंत आता होता. घागरा एकदम नवी कोरी व कुठेही फुटलेली नव्हती. ते पाहून वर्धन व त्याचे मंत्री आश्चर्यचकित झाले. त्या घागरीला एक पत्र बांधले होते. मोठ्या उत्सुकतेने त्यांनी ते पत्र काढले व वाचले. त्यांत लिहिले होते, "राजा वर्धनाच्या इच्छेनुसार चतुराई रचणा करत आलोह. ह्या घागरीत चतुराई आहे. घागर

न फोडता ती बाहेर काढावी. ही भेट मिळताच आम्हाला फळवाये".

तिथे उपस्थित असलेले सर्वजण अचान् होऊन पाहतच राहिले. इतक्या लहान तोंडाच्या घागरीत इतका मोठा भोपळा कसा काय आंत गेला असेल? उलट त्यांनीच आम्हाला आश्चर्य दिते आहे की घागर न फोडता भोपळा बाहेर काढा म्हणून त्यांनी दावा केलाय की ही चतुराई आहे पण हे जगही अशक्य आहे. सर्वजण हूंग निवून गप्प बसले. तेव्हा राजा वर्धन मंत्र्यांना म्हणाला, "आपल्याला वाटलं होतं की ते मूर्ख आहेत. पण या घटनेने शाबित केले की आपला शात्रू आपल्यापेक्षा बुद्धिमानही आहे. आपण त्यांच्याशी युद्ध न करणे ठीक होईल, बुद्धिमानांशी दोस्ती करण्यांतच आपले भवे आहे." नंतर त्याने चित्रवर्माला पत्र पाठवले, "आपण पाठवलेली भेट मिळाली, आपली प्रशंसा केल्याचाचून राहवत नाही. आपल्याबरोबर दोस्ती करणारी माझी प्रकळ इच्छा आहे, आपल्या उतराची वाट पहात आहे, आपसा मित्र, वर्धन".

हे पत्र पाहून चित्रवर्माला अतिशय आनंद

झाला. अबून ही त्याच्या लक्षांत आले नव्हते की वर्धनला हवी असणारी चतुराईची रचणगी कशी केली? त्याने बृहस्पतीला बोलावून त्याचे अभिप्रेत केले व विचारले, "मंत्रीनशेदय, आपल्या कामगिरीमुळे माझी कीर्ती व गौरव वाढला आहे. आपण अशी काय जादू केली की युद्ध करायला निघालेल्या शात्रूने मैत्रीचा हात पुढे केला?"

तेव्हा बृहस्पतीने सर्व सविस्तर खुलासा करत सांगितले, "मी असं काही फार मोठं काम केलेलं नाही. चार महिन्यांपूर्वी मी भोपळ्याचा बेल लावला. थोड्याच दिवसांत त्याला छोटी छोटी फळे आली. त्यांतले एक तसेच काळजीपूर्वक उचलून लहान तोंडाच्या घागरीत अल्पाद ठेवले व त्याची दिवसराने निगा राखली. जेव्हा ते फळ मोठे होऊन घागरीत भरून राहिल इतका मोठा भोपळा झाला, तेव्हा पिशवीत बंद करून आपल्याकडे आणून दिला व आपण वर्धनला तो पाठवून दिला. त्याच्याबरोबर वर्धनराजाला मी एक पत्र पण पाठवले होते की ह्या घागरीत चतुराई आहे व घागर न फोडता ती बाहेर काढा. याच काय उत्तर मिळालं ते तर आपण जाणताच".

